

Politikerundersøkelsen 2013

Hanne Eldby

Rapport 6 — 2013

Forfatter	Hanne Eldby
Tittel	Politikerundersøkelsen 2013
Utgiver	AgriAnalyse
Utgiversted	Oslo
Utgivelsesår	2013
Antall sider	59
ISSN	1894-1192 (Internettutgaven: 1894-1899)
Emneord	Stortingsvalg, stortingskandidater, landbruk, landbrukspolitikk.
Forsidebilde	L. Shyamal (Own work) [CC-BY-3.0 (http://creativecommons.org/licenses/by/3.0)], via Wikimedia Commons from Wikimedia Commons.

Litt om AgriAnalyse

AgriAnalyse har som mål å være en faglig premissleverandør og et kompetent utredningsmiljø i spørsmål knyttet til landbruk og politikk. AgriAnalyse arbeider med nasjonale, internasjonale og organisasjonsinterne problemstillinger innenfor våre prioriterte satsingsområder.

Ansatte i AgriAnalyse har tverrfaglig bakgrunn med kompetanse fra flere ulike samfunnsvitenskapelige og landbruksfaglige tradisjoner. Se www.agrianalyse.no for mer informasjon.

Forord

AgriAnalyse har for femte gang stilt spørsmål til stortingskandidatene om deres holdninger til de samfunnsmessige og økonomiske rammevilkårene til landbruket, og hvilke prioriteringer de vektlegger i forhold til ulike landbrukspolitiske temaer.

Formålet med undersøkelsen er å skaffe informasjon om politikernes holdninger til landbrukspolitikk, slik at velgerne kan gjøre mest mulig opplyste valg. Rapporten gir dermed et overblikk over hva kandidatene til stortingsvalget i 2013 mener om spørsmål som er viktige for næringen og utviklingen av landbruket framover. Mange av spørsmålene har vært stilt foran tidligere valg, og derfor gir materialet også mulighet til å se om de politiske holdningene har variert eller vært stabile over tid.

Det er foretatt telefonintervjuer med 500 av de nominerte kandidatene til de sju partiene som er representert på Stortinget i inneværende periode (2009–2013). Intervjuene er foretatt av Respons Analyse.

Undersøkelsen er utført på oppdrag av Norsk Landbrukssamvirke og Norges Bondelag, og dataene er bearbeidet og analysert av Hanne Eldby i AgriAnalyse.

Oslo, august 2013

Christian Anton Smedshaug

Innhold

SAMMENDRAG	1
1 INNLEDNING.....	4
1.1 METODE	4
1.2 FRA HOLDNING TIL POLITIKK.....	6
2 MÅL OG VIRKEMIDLER I LANDBRUKSPOLITIKKEN	8
2.1 OPPSLUTNING OM LANDBRUKET.....	8
2.2 STRUKTURUTVIKLINGEN.....	12
2.3 INNTEKTER I LANDBRUKET	14
2.4 OFFENTLIGE STØTTEORDNINGER OG REGULERINGER.....	18
2.5 PRIORITERING AV LANDBRUKET I FORHOLD TIL ANDRE NÆRINGER.....	21
2.6 POLITISKE REGULERINGER.....	22
2.7 KULTURLANDSKAP OG MATFORSYNING	23
2.8 RAMMEVILKÅR FOR NÆRINGSMIDDELINDUSTRIEN	25
2.9 KONKLUSJONER	29
3 INTERNASJONALE SPØRSMÅL.....	32
3.1 SYNET PÅ NORSK EU-MEDLEMSKAP	32
3.2 EØS-AVTALEN	34
3.3 TOLLVERN.....	36
3.4 KONKLUSJONER	38
4 FORBRUKER OG MATMARKED.....	40
4.1 STORTINGSKANDIDATENE SOM FORBRUKERE	40
4.2 MATVAREPOLITISKE SPØRSMÅL	42
4.3 KONKLUSJONER	46
5 FRAMTIDSSYN – SKYER I HORISONTEN?.....	47
5.1 SANNSYNLIGHET FOR KRISE?.....	47
5.2 AKTUELLE MOTTILTAK	48
5.3 KONKLUSJONER	50
LITTERATUR	51
VEDLEGG – SPØRRESKJEMA	52

Sammendrag

Hanne Eldby. 2013. *Politikerundersøkelsen 2013*. Rapport 6/2013, AgriAnalyse: Oslo.

Denne rapporten tar for seg svarene til kandidater til stortingsvalget 2013 på spørsmål som er viktige for landbruket. Tilsvarende undersøkelser har vært gjennomført ved de foregående valgene, men ikke alle spørsmålene er stilt tidligere. Der det er mulig er det vist til hvordan kandidatene i 2013 har endret oppfatning i forhold til kandidatene ved tidligere valg.

Landbruket har stor oppslutning blant partienes stortingskandidater. Hele 84 prosent av stortingskandidatene er for å opprettholde et jordbruk av minst samme omfang som i dag, og her har det ikke vært endringer i holdningene til kandidatene i 2005, 2009 og i 2013. Men undersøkelsen viser også at det er klare skillelinjer mellom partiene, og disse skillelinjene har blitt enda mer markerte enn tidligere.

Selv om det er stor grad av enighet blant kandidatene om å opprettholde et jordbruk av minst samme omfang som i dag, er det stor uenighet om hvordan dette jordbruket bør være. På spørsmålet om det bør bygge på små og mellomstore gårdsbruk over hele landet, eller om det bør sentraliseres i større enheter i sentrale deler av landet, svarer de tre rødgrønne partienes og Kristelig Folkepartis representanter i all hovedsak at de ønsker å videreføre det landbruket vi har i dag. Høyres og Fremskrittspartiets representanter ønsker større bruksenheter. Knappt halvparten av Venstres kandidater ønsker å basere jordbruket på små og mellomstore bruk, men et betydelig mindretall ønsker større bruksenheter og sentralisering. Holdningen til dette spørsmålet viser en økt polarisering mellom partiene. Totalt sett har de rødgrønne og KrFs representanter økt sin oppslutning om de små og mellomstore brukene noe, mens kandidatene til Venstre og Høyre har redusert tilslutningen til dagens bruksstruktur.

Når det gjelder inntekt, uttrykker de rødgrønnes og Kristelig Folkepartis kandidater sterk støtte til påstanden om at bøndene bør sikres en inntektsutvikling slik at de kan ta igjen etterslepet til andre grupper, mens under halvparten av Høyres og Fremskrittspartiets kandidater er enige. Ordningen bøndene har med årlige jordbruksforhandlinger med staten ønskes videreført på samme måte som i dag av de rødgrønne og Kristelig Folkeparti. De øvrige borgerlige partienes kandidater er sterkt splittet i dette spørsmålet. Noen støtter at jordbruksforhandlingene videreføres som i dag, andre ønsker å redusere forhandlingene til utelukkende å gjelde inntektsvirkemidlene, og andre igjen ønsker å gjøre jordbruket til en ren budsjettsak. Det er også mange som ikke er sikre på hva de mener.

Sterk polarisering er også hovedkonklusjonen når det gjelder hvor stort omfanget av overføringene til landbruket skal være. Det er stor støtte blant de rødgrønnes og Kristelig Folkepartis kandidater til at støtteordningene bør opprettholdes på minst samme nivå som i dag. Venstre har også et klart flertall for dette, men nær hver tredje av Venstres kandidater mener overføringene bør reduseres. Blant Høyres og Fremskrittspartiets kandidater er det overveiende flertallet for å redusere overføringene, noe som for så vidt er i tråd med

forslagene partiene stiller hvert år i forbindelse med behandlingen av statsbudsjettet. Høyre har årlig foreslått å redusere landbruksstøtten med 1,5 milliarder kroner, eller 11 prosent, og Fremskrittspartiets forslag har vært å redusere med 6,5 milliarder kroner, omtrent 46 prosent. Også i dette spørsmålet ser det ut til at kandidatene i Venstre og Høyre som ønsker reduksjon i overføringene, har økt siden forrige stortingsvalg.

Den viktigste begrunnelsen for å opprettholde landbruket blant kandidatene til alle partiene, bortsett fra Venstres, er å produsere mat av norsk kvalitet. Denne grunnen har økt på bekostning av at landbruket bidrar til å opprettholde levende bygder. I regjeringens Matmelding er også vektleggingen av jordbrukets primæroppgave styrket, og målsettingen er å øke matproduksjonen (Meld. St. 9 (2011–2012)). Noe av bakgrunnen for dette er økt usikkerhet rundt global befolkningsvekst, klimamessige og politiske forhold i verden, og hvilke konsekvenser det kan få for matsikkerheten også i Norge. Likevel er det også i dette spørsmålet stor forskjell i hvordan de ulike partienes kandidater vurderinger. Det er bred enighet blant de rødgrønnes og Kristelig Folkepartis kandidater, og et klart flertall også blant Venstres kandidater som mener det er viktig å trygge matforsyningen. Blant Høyres, og i enda større grad blant Fremskrittspartiets kandidater, er det flertall som ikke er enige i dette.

Polariseringen mellom partiene avdekkes også i spørsmål om rammebetingelser og importregler som bidrar til å opprettholde en sterk landbruksindustri. Av flertallet av Fremskrittspartiets og Høyres kandidater anses det ikke som en politisk oppgave å ivareta rammebetingelser til fordel for industrien, og det er en høy grad av splittelse blant Venstres kandidater. De rødgrønnes og Kristelig Folkepartis kandidater er derimot i høy grad enige i at det er viktig. I dette spørsmålet synes det likevel som Høyres og Fremskrittspartiets kandidater er noe mer enige enn disse partienes kandidater var for fire år siden.

Det kan dermed ventes endringer i landbrukspolitikken dersom det blir et regjeringsskifte. Det er likevel ikke mulig å se hvor store endringene blir, da det er store forskjeller i holdningene mellom de fire opposisjonspartiene, med Kristelig Folkeparti og Fremskrittspartiet som ytterpunkter. Samtidig er Venstres kandidater i mange spørsmål sterkt splittet i synet på viktige spørsmål. Det tyder på at den endelige sammensetningen på Stortinget blir svært viktig både når det gjelder hvilke partier som får regjeringsmakt, deres innbyrdes størrelse og hvilke enkeltpersoner som kommer inn på Stortinget fra de ulike partiene.

Det er også stilt spørsmål om holdninger til om Norges forhold til resten av verden. Det er lite aktuelt å sende en søknad om EU-medlemskap de neste fire årene, skal vi tro det flertallet av stortingskandidatene oppgir. Andelene som ønsker dette har gått tilbake siden 2005, som var det året som tilslutningen til en medlemskapssøknad var størst. Tilbakegangen har vært mest markant blant kandidatene til Arbeiderpartiet, Høyre og Fremskrittspartiet, som jo også er de partiene som tidligere har hatt høyest tilslutning til EU-medlemskap. Det er like fullt fortsatt 79 prosent av Høyres stortingskandidater som ønsker å åpne for EU-medlemskap i kommende periode. Venstre er det nest mest positive partiet, med 36 prosent av kandidatene som ønsker å sende søknad.

Mens interessen for EU-medlemskap er redusert, har tilslutningen til EØS-avtalen vist en svak økning, hvis vi ser på alle kandidatene under ett. I noen partier, SV, Sp og FrP, har

tilslutningen til at EØS-avtalen er en fordel for Norge totalt sett, gått svakt tilbake, mens den har økt markant blant Arbeiderpartiets og Høyres kandidater, med henholdsvis 15 og ni prosentpoeng siden 2009. Denne økningen kommer til tross for at det har vært stor motstand mot blant annet postdirektivet, vikardirektivet og datalagringsdirektivet i perioden. Det er derfor nærliggende å tro at økningen i andeler som mener EØS-avtalen er positiv for Norge totalt sett blant Arbeiderpartiets og Høyres stortingskandidater, skyldes at man nå i større grad enn tidligere anser EU-medlemskap som uaktuelt ettersom EU og eurosamarbeidet befinner seg i dyp krise.

Forhandlingene om en ny WTO-avtale har også strandet siden den økonomiske krisen rammet mange av medlemslandene i 2008, og ligger nå på is. Dersom forhandlingene hypotetisk sett skulle ta til igjen, så ønsker representantene for de rødgrønne partiene og KrF å jobbe for en avtale som sikrer adgang til fortsatt å bruke tollsatser framfor å arbeide for en avtale som gir billigere import. Fremskrittspartiet og Høyre er klare på at de ønsker å prioritere import av rimeligere matvarer framfor bruk av tollsatser, og Venstre er i en mellomposisjon også i dette spørsmålet. Den største endringen som har skjedd i dette spørsmålet har skjedd i Arbeiderpartiet, Kristelig Folkeparti og SV, hvor andelen av kandidatene som ønsker å prioritere tollvernet har økt betydelig siden 2009.

Når det gjelder de matvarepolitiske spørsmålene, går det et skille mellom partiene i graden av hvor bekymret de er for konsentrasjon i produksjonsleddet versus dagligvarehandelen. Mens de rødgrønne partiene er opptatt av at det er viktig at matvareprodusentene styrker sin stilling og tar ut sin andel av overskuddet i matvarekjeden, og at dagligvarekjedenes makt bør begrenses, så ser det ut som de borgerlige partiene i større grad mener at det er matvareprodusentenes makt som bør begrenses, mens konsentrasjonen i dagligvarekjedene er mindre bekymringsfull.

Som forbrukere er det ikke store partipolitiske skillelinjer mellom kandidatene til de ulike partiene. Trygg mat og at maten smaker godt, er viktig for de fleste kandidatene, og det er bred enighet om at matvarekvaliteten i Norge er god.

Også knyttet til de økonomiske utsiktene generelt for Norge, er de samme skillelinjene på kandidatene tydelige. De rødgrønne er mer bekymret for muligheten for at en økonomisk krise kan ramme Norge i kommende fire-årsperiode enn Høyres og Fremskrittspartiets kandidater, og her er Kristelig Folkepartis, og også Venstres kandidater, nærmere de rødgrønne enn Høyre og Fremskrittspartiet. Dette skillet ser man også i forhold til hvilke tiltak som bør settes inn dersom krisetegnene blir tydelige. Når det gjelder redusert oljeutvinning er imidlertid Arbeiderpartiets kandidater nærmere Høyres og Fremskrittspartiets enn de øvrige partienes. Samtidig skiller også FrP seg ut som mer villig til å begrense EØS-innvandring enn resten, med Senterpartiet i en mellomstilling.

Totalt sett er skillene økt mellom de politiske blokkene siden 2009, der KrF har nærmet seg regjeringen, og Venstre har beveget seg mer i retning av FrP og Høyre.

1 Innledning

Landbruket er som mange andre næringer betinget av politiske mål og retningslinjer. Disse er i stadig endring, og følgelig avhenger landbrukets rammebetingelser av personene som setter den politiske agendaen. I denne rapporten vil vi kartlegge holdninger til landbruket blant den politiske eliten i Norge. Innsikt i denne gruppens forståelse av – og prioritering rundt – landbruket vil være et viktig bidrag til den kontinuerlige dialogen mellom landbruksnæringen og de politiske beslutningstakerne, og vil påvirke hvordan de forskjellige synspunktene blir representert på Stortinget.

For å finne representanter for den politiske eliten er vi avhengige av et avgrenset utvalg. Dette vil alltid være en skjønnsvurdering. I likhet med tidligere undersøkelser, gjennomført av Landbrukets Utredningskontor (fra 1.1.2013 AgriAnalyse) i 1997, 2001, 2005 og 2009, har vi valgt å ta utgangspunkt i kandidatene på de ti første plassene på stortingsvalglistene til partiene som var representert på Stortinget 2009-2013. Dette er basert på faglige vurderinger og gjør resultatene sammenlignbare med tidligere undersøkelser¹.

En slik undersøkelse kan gi et innblikk i om dagens måte å organisere landbruket på har oppslutning blant politikerne, og dermed gi en pekepinn på om man kan vente en politisk dreining i en bestemt retning. Det finnes klare politiske skillelinjer i synet på hvilket innhold den norske landbrukspolitikken skal ha og hvilken retning næringen skal utvikle seg i fremover. Rapporten vil derfor ha særlig fokus på de partipolitiske skillelinjene; hvor disse ulikhetene går, og hvor dypt de stikker. Undersøkelsen kan også antyde hvor samstemte man er rundt landbrukspolitiske spørsmål innad i de enkelte partiene, og avdekke latente konflikter.

1.1 Metode

Spørreundersøkelsen er utført blant alle kandidater fra de 10 øverste plassene på stortingslistene til de syv største partiene i Norge: Sosialistisk Venstreparti (SV), Arbeiderpartiet (Ap), Senterpartiet (Sp), Kristelig Folkeparti (KrF), Venstre (V), Høyre (H) og Fremskrittspartiet (FrP). Ettersom det er 19 fylker i Norge, ville utvalgsuniverset vært på 1330 personer dersom alle partiene stilte lister i alle fylker. Venstre stilte imidlertid felles liste i agderfylkene. Universet består dermed av 1320 kandidater². Undersøkelsen ble gjennomført som telefonintervju av Respons Analyse i perioden 19. april til 2. mai 2013. Av de 1320 stortingskandidatene ble det intervjuet 500 personer. Utvalget utgjør dermed 38 prosent av populasjonen.

---

¹ For en mer utfyllende diskusjon om denne måten å definere den politiske eliten, se Eldby og Klepp (2005).

² $(19 \cdot 10 \cdot 7 - 10)$

En metodisk avveining er om frafallet i undersøkelsen er systematisk, det vil si om de som ikke ble med i undersøkelsen, har karakteristikk som skiller seg fra populasjonen. Vi har her undersøkt om det er enkelte partier eller landsdeler som har større frafall enn andre. I tabell 1.1 under viser vi den partipolitiske tilhørigheten og geografiske fordelingen i utvalget sammenlignet med populasjonen.

Tabell 1.1 Prosentvis fordeling av kandidater som svarte, etter partitilhørighet og geografi

	Det sentrale Østlandet og Sørlandet		Hedmark, Oppland og Buskerud		Vestlandet		Trøndelag og Nord-Norge		Totalt	
	%	Pop	%	Pop	%	Pop	%	Pop	%	Pop
SV N=80	36	70	37	30	40	40	56	50	42	190
Ap N=66	34	70	27	30	43	40	34	50	35	190
Sp N=77	47	70	40	30	33	40	38	50	41	190
KrF N=73	29	70	43	30	45	40	44	50	38	190
V N=59	27	60	30	30	45	40	32	50	33	180
H N=72	43	70	33	30	30	40	40	50	38	190
FrP N=73	43	70	40	30	35	40	34	50	38	190
Totalt	37	480	36	210	39	280	40	350	38	1320

Som man ser, varierer andelen kandidater som ble intervjuet, fra 36 prosent (Hedmark, Oppland og Buskerud) og 40 prosent (Trøndelag og Nord-Norge). Totalt sett er det altså ingen landsdeler som skiller seg særskilt ut i noen retning.

Blant partiene har Venstre høyest frafall av partiene, med 59 svar fra de 180 kandidatene, noe som utgjør 33 prosent. SV og Sp er sterkest representert med henholdsvis 42 og 41 prosent. Gjennomsnittsalderen blant respondentene er 43 år.

Presentasjon av resultatene

Det er enkelte ting man særlig bør merke seg når man leser resultatene. Som allerede påpekt er det ikke like mange representanter for hvert parti, og datamaterialet er heller ikke vektet i forhold til størrelsen på hvert parti slik det vil framkomme når Stortinget skal settes sammen. Kolonnen «Totalt» viser hvordan alle de intervjuede personene fordeler seg. Denne fordelingen er dermed mest påvirket av representantene fra partiene med flest respondenter og

minst av partiene med færrest respondenter. I det endelige valgte Stortinget vil «Totalt» selvfølgelig bli påvirket av hvor mange representanter de forskjellige partiene får.

I en del spørsmål har vi sammenlignet resultatene med andre undersøkelser. Landbrukets Utredningskontor har gjennomført undersøkelser blant stortingskandidater før valgene i 2005 og 2009, og for de spørsmålene som har blitt stilt i disse undersøkelsene, vil vi vise eventuelle endringer i årets undersøkelse (Eldby og Klepp 2005, Nyhammer og Tufte 2009).

Resultatene vil i hovedsak bli presentert i figurer. Det finnes også enkelte tabeller i rapporten. Disse er brukt i tilfeller hvor informasjonsmengden gjør det lite hensiktsmessig å presentere resultatene i figurform.

1.2 Fra holdning til politikk

Et avgjørende spørsmål er om funnene i undersøkelsen kan fortelle oss noe om utformingen av – og innholdet i – landbrukspolitikken i neste stortingsperiode.

Kandidatene som ikke blir valgt inn på Stortinget, vil bare kunne påvirke politikken indirekte, gjennom aktivitet i partiorganisasjonen og eventuell kontakt med stortingsrepresentantene. De som blir valgt inn, vil ha større muligheter til å påvirke hva som skal være partilinjen. Det er likevel press i partigruppene om å opptre samlet, og personlige holdninger vil, som utdypet nedenfor, være en av mange faktorer som påvirker den faktiske politikken.

Selv om representantene er kontaktet som representanter for et politisk parti, vet vi ikke i hvilken grad de svarer som privatpersoner, eller i hvilken grad de uttrykker partiets standpunkt. Det er derfor usikkert om kandidatenes meninger kan brukes som en indikator på hvilke standpunkter partiene vil ha i konkrete spørsmål.

Som representanter for politiske partier følger politikerne partiprogrammene sine. Disse er ofte forfattet svært generelt og gir derfor rom for tolkning. Programmene vil derfor ikke alltid gi klare retningslinjer i konkrete saker. Videre er det flere faktorer som er med på å påvirke prosessen fra partiprogram til faktisk politisk adferd, blant annet kompromisser, allianser, press fra interessegrupper og taktiske vurderinger. Det er altså vanskelig å avgjøre i hvor stor grad personlige standpunkter gjenspeiler seg i den faktiske politikken. Det vil også påvirkes av organisasjonsstrukturen i de enkelte partiene, hvor noen plasserer mye makt hos stortingsgruppen, mens andre igjen gir organisasjonen det siste ordet. Hvorvidt partiene er bundet opp i forhold til regjeringssamarbeid, vil også bety noe for hvor langt stortingskandidatene kan jobbe for deres primære standpunkter eller ikke, eller om de forpliktes til å støtte koalisjonen som partiet er en del av. I tillegg blir store og kontroversielle temaer behandlet i andre forum enn mindre betydelige, noe som også påvirker den enkelte politikers mulighet til påvirkning.

Undersøkelsen vil derfor ikke kunne gi klare svar på hvilken landbrukspolitikk vi vil få i neste stortingsperiode. Likevel vil partilinjen oftest være et aggregert resultat av medlemmenes personlige standpunkter. Vi tror derfor undersøkelsen gir en pekepinn på

hvilken posisjon partiene vil ha i konkrete landbrukspolitiske saker, hvilke temaer som kan skape splittelse innad i partiene, og om man kan vente en gradvis dreining i standpunkt rundt visse temaer hos enkelte partier.

Mulige utfall av årets stortingsvalg

Hva resultatene i undersøkelsen kan fortelle oss om landbruket fremover, avhenger kanskje først og fremst av hvilken regjering som vil utgå av Stortinget etter valget. Både Arbeiderpartiet, Senterpartiet og Sosialistisk Venstreparti har flagget at de går til valg for fire nye år i regjering. Det er usikkerhet knyttet til hva som skjer dersom denne grupperingen ikke får flertall. Et alternativ vil kunne være at Arbeiderpartiet danner en mindretallsregjering, dersom det blir det største partiet. Dersom det blir borgerlig flertall, kan det tenkes flere ulike utfall: en flertallsregjering bestående av alle de fire borgerlige partiene, en mindretallsregjering av Høyre alene om det blir tilstrekkelig stort, Høyre og Fremskrittspartiet sammen og en konstellasjon med Høyre, Kristelig Folkeparti og Venstre. Med andre ord er det en svært uavklart situasjon i forkant av valget 2013, og hvilke kompromisser som vil inngås i landbrukspolitiske spørsmål, vil selvsagt påvirkes av hvilket samarbeid som inngås om regjeringsmakten.

2 Mål og virkemidler i landbrukspolitikken

I dette kapitlet ser vi på oppslutningen omkring landbruket generelt blant stortingskandidatene. I tillegg ser vi på mer spesifikke mål og virkemidler som er sentrale for sektoren. Blant annet har vi undersøkt hvordan politikerne forholder seg til inntektsutviklingen i landbruket, og til de støtteordningene som brukes for å sikre landbruksproduksjonen og bøndenes livsvilkår.

2.1 Oppslutning om landbruket

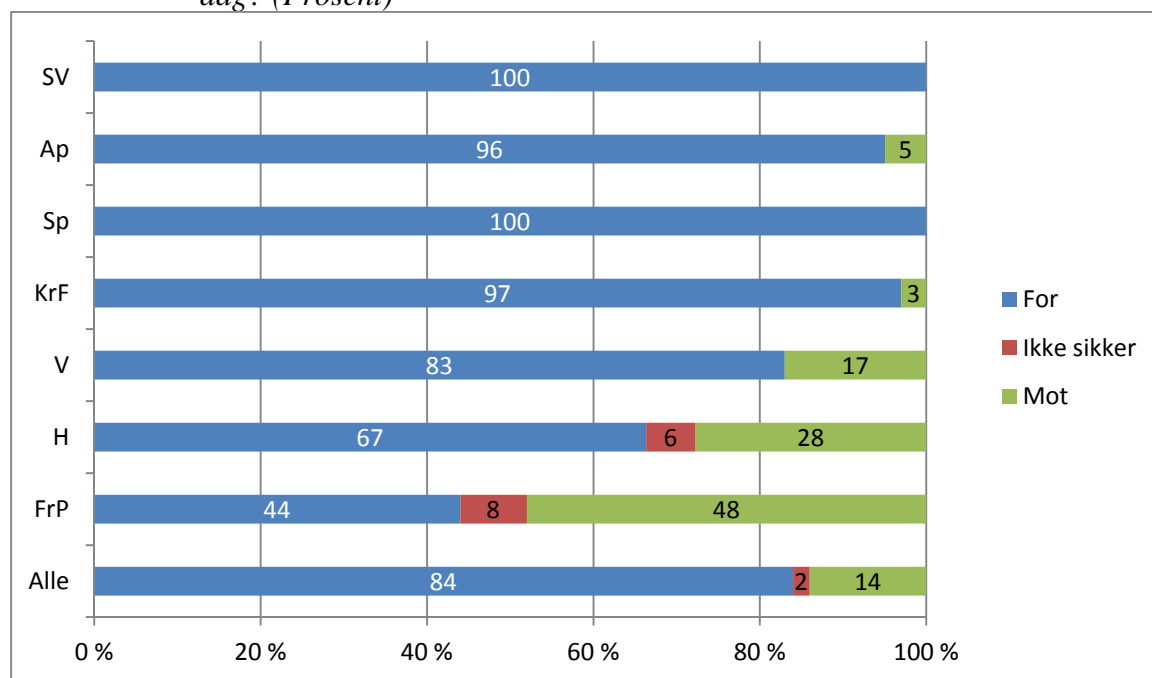
Først vil vi se på hvilken oppslutning jordbruksnæringen har blant stortingskandidatene. For å få et generelt mål på dette har kandidatene blitt bedt om å svare på følgende spørsmål: *Er du for eller mot å opprettholde et jordbruk av minst samme omfang som i dag?*

Begrepet *omfang* kan tolkes ulikt. Om det forstås som antall jordbruksbedrifter, har det gått ned nærmest sammenhengende siden begynnelsen av 1950-tallet. I 2011 var det 45 500 jordbruksbedrifter i Norge (Rognstad og Steinset 2012). Sammenlignet med året før innebærer det en nedgang på mer enn 1100 bruk, eller 2,5 prosent. Om man derimot forstår *omfang* som jordbruksareal i drift, så har pilen pekt i motsatt retning helt fram til 2000, for deretter å ha en svak tilbakegang. Begrepet *omfang* kan også forstås som produksjon. Ser vi på kornproduksjonen i Norge, har det vært en moderat økning fra 1980, men de siste årene har den gått svakt tilbake, noe som delvis skyldes nedgang i kornarealet og delvis stagnerende avling per dekar (Rognstad og Steinset 2012).

Ulik forståelse av spørsmålet kan være en potensiell feilkilde. Vi tror likevel resultatene er en indikator på en generell grunnholdning overfor landbruksnæringen som helhet blant stortingskandidatene.

Resultatene slik de framgår i figur 2.1, viser at det er forholdsvis bred enighet blant stortingskandidatene fra de fleste partiene om å opprettholde et jordbruk av dagens omfang, der de rødgrønne og KrF er særlig tydelige. Unntaket er Fremskrittspartiet, der det er flere som sier at de er mot enn for å opprettholde jordbruket på dagens nivå. I de øvrige partiene er det et klart flertall som er for. Støtten i Høyre og Venstre er noe svakere enn hos de øvrige partiene, med henholdsvis 28 og 17 prosent som sier de er mot.

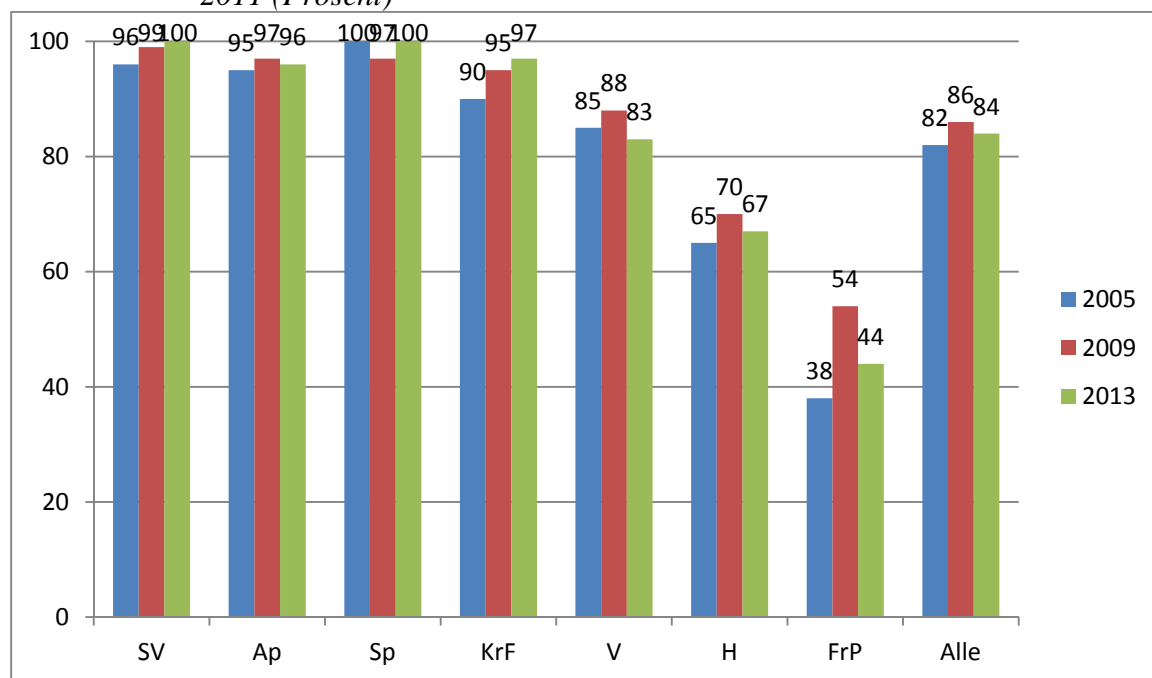
Figur 2.1 Er du for eller mot å opprettholde et jordbruk av minst samme omfang som i dag? (Prosent)

Utviklingen siden tidligere stortingsvalg

Tilsvarende spørsmål ble stilt til kandidatene foran valgene i 2005 og 2009. I figur 2.2 har vi sett på hvordan kandidatenes oppslutning om landbruket har vært foran de tre valgene. Totalt sett har kandidatenes holdning til dette spørsmålet ved årets valg og de to foregående valgene vært stabil. For de rødgrønne partiene har holdningen vært jevnt høy over hele perioden, mens oppslutningen blant Kristelig Folkepartis kandidater har økt fra valg til valg. KrFs kandidater skiller seg i dag ikke fra de rødgrønne. På resten av den borgerlige siden har oppslutningen samlet sett gått noe tilbake, men tilbakegangen er først og fremst markant blant Fremskrittspartiets kandidater (fra 2009 til 2013), som er tilbake på holdningen fra 2005 fra en økning i støtten til jordbrukets omfang i 2009.

Figur 2.2 For å opprettholde et jordbruk av minst samme omfang. Andel i 2005, 2009 og 2011 (Prosent)

Viktigste grunn til å opprettholde landbruket

Det er bred enighet om å opprettholde jordbruket på dagens nivå. Det kan imidlertid være mange ulike årsaker til at kandidatene ønsker dette. Som de overordnede målene for norsk landbrukspolitikk gjenspeiler, har landbruket oppgaver utover det å produsere matvarer (Meld. St. 9 (2011–2012) 2011):

- Matsikkerhet
- Landbruk over hele landet
- Økt verdiskaping
- Bærekraftig landbruk

Ved siden av å produsere varer og tjenester for et marked er norsk landbruks- og matsektor leverandør av fellesgoder som ikke kan omsettes i et marked, som å ivareta kulturlandskapet og sikre at jordbruksarealer holdes i hevd for framtida.

For å undersøke hvilket hovedmotiv kandidatene har for å bevare landbruket har vi spurt dem om hva de mener er den viktigste grunnen til å opprettholde landbruket på dagens nivå³.

³ Det er bare kandidatene som var for å opprettholde landbruket på dagens nivå, som har svart på dette spørsmålet (Svarte «ja» på spørsmål 2-1). Det er derfor et frafall på 80 personer (16 prosent). Det er størst frafall av kandidater fra Fremskrittspartiet (56 prosent) og Høyre (33 prosent).

Tabell 2.1 Hvilken av følgende grunner mener du er den viktigste for å opprettholde jordbruket på dagens nivå? Endring fra 2009 i parentes. (Prosent)

	SV (N=80)	Ap (N=63)	Sp (N=77)	KrF (N=71)	V (N=49)	H (N=48)	FrP (N=32)	Alle (N=420)
Bevare kulturlandskapet	4 (-6)	3 (-5)	4 (-1)	4 (-)	22 (-)	6 (-16)	9 (-13)	7 (-4)
Produsere mat med norsk kvalitet	44 (+15)	41 (+9)	60 (+21)	39 (+7)	20 (+4)	56 (+15)	56 (+15)	45 (+12)
Gir levende bygder	23 (-12)	37 (-13)	13 (-10)	21 (-20)	22 (-16)	17 (-10)	16 (-11)	21 (-12)
Beredskapshensyn	23 (+5)	13 (+3)	22 (-5)	32 (+13)	35 (+14)	15 (+7)	19 (+11)	23 (+6)
Hensynet til bøndene	5 (-1)	0 (-10)	0 (-)	1 (-4)	0 (-3)	4 (+4)	0 (-)	2 (-1)
Usikker/ubesvart	3 (+2)	6 (+6)	1 (-5)	1 (-)	0 (-3)	2 (-)	0 (-2)	2 (-)
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100

For de som mener at det er viktig å opprettholde jordbruket på minst dagens nivå, er det flest, 45 prosent, som oppgir at det er å produsere mat med norsk kvalitet. Videre følger beredskapshensyn, med 23 prosent, og at det gir levende bygder, med 21 prosent. Å bevare kulturlandskapet, 7 prosent, og hensynet til bøndene, 2 prosent, oppleves ikke som viktig av mange.

Tallene i parentes i tabell 2.1 viser endringen siden undersøkelsen blant stortingskandidatene foran valget i 2009. Totalt sett har det å produsere mat av norsk kvalitet økt med 12 prosentpoeng som viktigste grunn, mens levende bygder er redusert med tilsvarende antall prosentpoeng. Beredskapshensyn har økt med seks prosentpoeng i samme periode, og bevare kulturlandskapet har blitt mindre viktig. Dette er en generell tendens som gjelder for kandidatene til alle partiene, selv om den slår sterkere inn i noen partier enn i andre.

Det er helt tydelig at det har skjedd en endring i alle partier i forhold til at landbrukets primære oppgave, nemlig å produsere mat, vektlegges mye sterkere enn produksjonen av fellesgoder. Dette kan skyldes flere forhold, fra økt oppmerksomhet på økonomisk krise i store deler av verden, risikoen for internasjonal matvareknapphet, klimatiske forhold, smørkrise i Norge og vektleggingen i den siste landbruksmeldingen på at landbruket må øke produksjonen i takt med befolkningsveksten i Norge. Beredskapshensyn er også vektlagt av flere i alle partiene, med unntak av Senterpartiet, i 2013 enn i 2009.

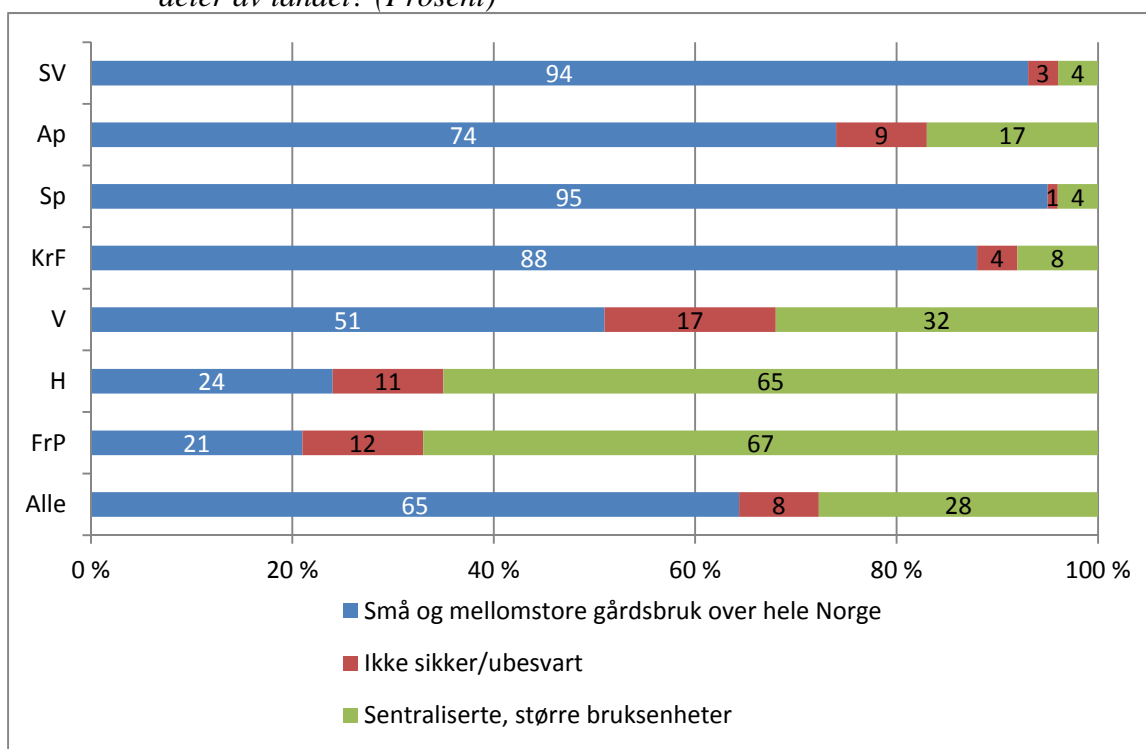
Her må det påpekes at bare ett svaralternativ var mulig. Selv om andelen som har svart ”gir levende bygder”, har gått ned i samtlige partier, så er det ikke sikkert at dette er et uttrykk for at kandidatene mener det er mindre viktig enn tidligere, det kan like godt være et uttrykk for at noe annet er blitt enda viktigere.

2.2 Strukturutviklingen

Brukene i Norge blir færre og større. Det er en utvikling som har pågått over lang tid. Det har gitt rom for å produsere mer og mulighet til å utnytte stordriftsfordeler. Men samtidig har strukturutviklingen en negativ innvirkning på distriktspolitiske hensyn og evnen til å holde kulturlandskap og jordbruksarealer i drift i mange områder. Dette eksemplifiserer godt hvordan landbrukspolitiske målsettinger kan komme i konflikt med hverandre. Virkemidler som gir økte inntektsmuligheter for aktive bønder som investerer offensivt for en framtid i næringen, kan samtidig slå negativt ut på fellesgoder som ikke lar seg måle i kroner og ører, for eksempel levende bygder og ivaretagelse av kulturlandskapet.

I det følgende spørsmålet ble stortingskandidatene spurt om landbruksproduksjonen i Norge bør bygge på små og mellomstore gårdsbruk over hele Norge, som i dag, eller sentraliseres i større bruksenheter i deler av landet.

Figur 2.3 *Bør landbruksproduksjonen bygge på små og mellomstore gårdsbruk over hele Norge, som i dag, eller bør landbruket sentraliseres i mye større bruksenheter i deler av landet? (Prosent)*

Til tross for at landbruket i Norge har vært igjennom en omfattende og stadig pågående strukturendring, mener nær to av tre av stortingskandidatene at produksjonen bør bygge på små og mellomstore gårdsbruk over hele landet. Venstresiden i norsk politikk har sammen med Senterpartiet tradisjonelt vært opptatt av å utjevne forskjellene mellom landsdeler, mellom ulike produksjoner og mellom små og store bruk, og dette gjenspeiler seg i svarene til disse partienes kandidater. På motsatt side er kandidatene fra Høyre og Fremskrittspartiet, der

to av tre av kandidatene mener at de ønsker en landbruksproduksjon basert på sentraliserte større bruksenheter. Kristelig Folkepartis kandidater er også i dette spørsmålet atskillig mer enige med de rødgrønne partiene enn de er med de andre borgerlige partiene, og flertallet av Venstres kandidater foretrekker også en landbruksproduksjon basert på små og mellomstore gårdsbruk over hele landet, selv om de står i en mellomstilling mellom ytterpunktene

Forskjellene mellom kandidatene er i tråd med partiprogrammene. Fremskrittspartiets program vektlegger at de ønsker et tydelig skille mellom landbrukspolitikk og distriktpolitikk, og at formålet med landbrukspolitikken skal være en kostnadseffektiv matproduksjon. Også i Høyres landbruksmelding pekes det på at landbrukspolitikken primært bør rettes inn mot produksjon og lønnsomhet, og at det er aktuelt å se nærmere på tilskudsstrukturen i forhold til både bruksstørrelse og geografi⁴.

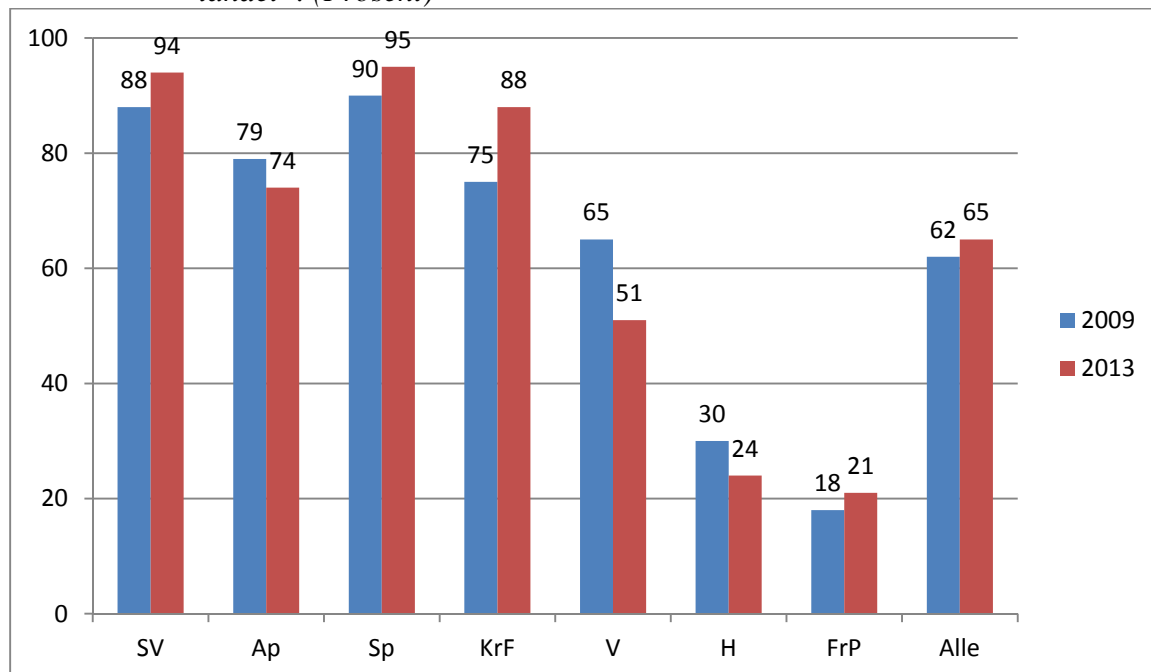
I dette spørsmålet er det en signifikant forskjell mellom kandidatene fra de ulike delene av landet. Selv om partienes kandidater i de ulike landsdelene først og fremst avspeiler partienes politikk, så er nok de kandidatene som kommer fra områder som vil miste landbruksproduksjon til fordel for sentrale områder, noe mindre tilbøyelige til å ønske sentraliserte, større bruksenheter enn kandidatene som kommer fra de områdene som ikke vil miste produksjon.

Tabell 2.2 *Bør landbruksproduksjonen bygge på små og mellomstore gårdsbruk over hele Norge, som i dag, eller bør landbruket sentraliseres i mye større bruksenheter i deler av landet? Etter landsdel (Prosent)*

	Sentrale Østlandet + Sørlandet (N=178)	Hedmark, Oppland og Buskerud (N=75)	Vest-Norge (N=108)	Trøndelag og Nord-Norge (N=139)	Alle (N=500)
Små og mellomstore gårdsbruk over hele Norge	56	64	61	73	65
Sentraliserte, større bruksenheter	35	25	25	22	28
Ikke sikker, ubesvart	10	11	7	5	8
Totalt	100	100	100	100	100

⁴ http://www.hoyre.no/filestore/Filer/Politikkdokumenter/Landbruk_og_fiske/Hyreslandbruksmelding.pdf

Figur 2.4 Bør landbruksproduksjonen bygge på små og mellomstore gårdsbruk over hele Norge, som i dag, eller bør landbruket sentraliseres i mye større bruksenheter i deler av landet? Andeler som oppgir ”små og mellomstore gårdsbruk over hele landet”. (Prosent)

Støtten til dagens bruksstruktur har økt svakt siden undersøkelsen i 2009. Noen partier har økt sin tilslutning til dagens bruksstruktur, dette gjelder Sosialistisk Venstreparti, Senterpartiet, Kristelig Folkeparti og også, om enn ikke i stor grad, Fremskrittspartiet. I Arbeiderpartiet, Høyre og særlig Venstre har tilslutningen gått tilbake.

2.3 Inntekter i landbruket

I Melding til Stortinget nr. 9 (2011–2012) «Landbruks- og matpolitikken – Velkommen til bords» heter det om inntektsutviklingen i landbruket: Regjeringen vil sikre utøverne i landbruket en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper.

Næringsdrivende i landbruket skal altså sikres inntektsmuligheter på linje med den øvrige befolkningen. De viktigste virkemidlene som benyttes for å sikre inntektene i landbruket, er i hovedsak disse:

- Inntekter fra markedet
- Statlige overføringer
- Markedsregulering

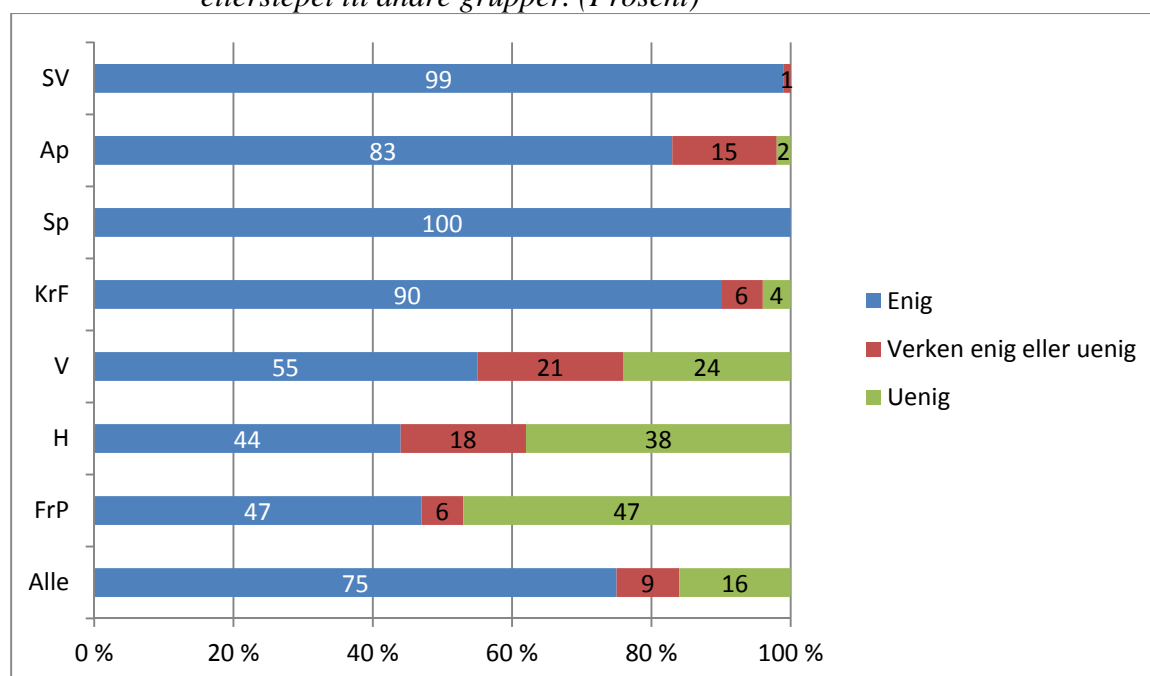
Norge er et høykostland, og prisen på arbeidskraft, kapital, energi og andre innsatsfaktorer kan begrense konkurransevnen i markedet. Samtidig har vi geografiske og klimatiske forhold som gjør at mange bønders inntektsmuligheter er avhengig av politisk styring. Hvert år

forhandler Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag med staten om rammevilkårene for landbruket. Her diskuteres inntektsmuligheter og andre forhold som påvirker bøndernes livsvilkår, for eksempel ordninger for ferie, fritid og pensjon etc.

I tråd med intensjonen i stortingsmeldingen ble kandidatene bedt om å ta stilling til følgende påstand: *Bøndene bør sikres en inntektsutvikling og sosiale vilkår slik at de kan ta igjen etterslepet til andre grupper.* Svarene som er gitt, gir dermed mulighet til å se i hvilken grad kandidatene stiller seg bak den landbrukspolitiske målsettingen.

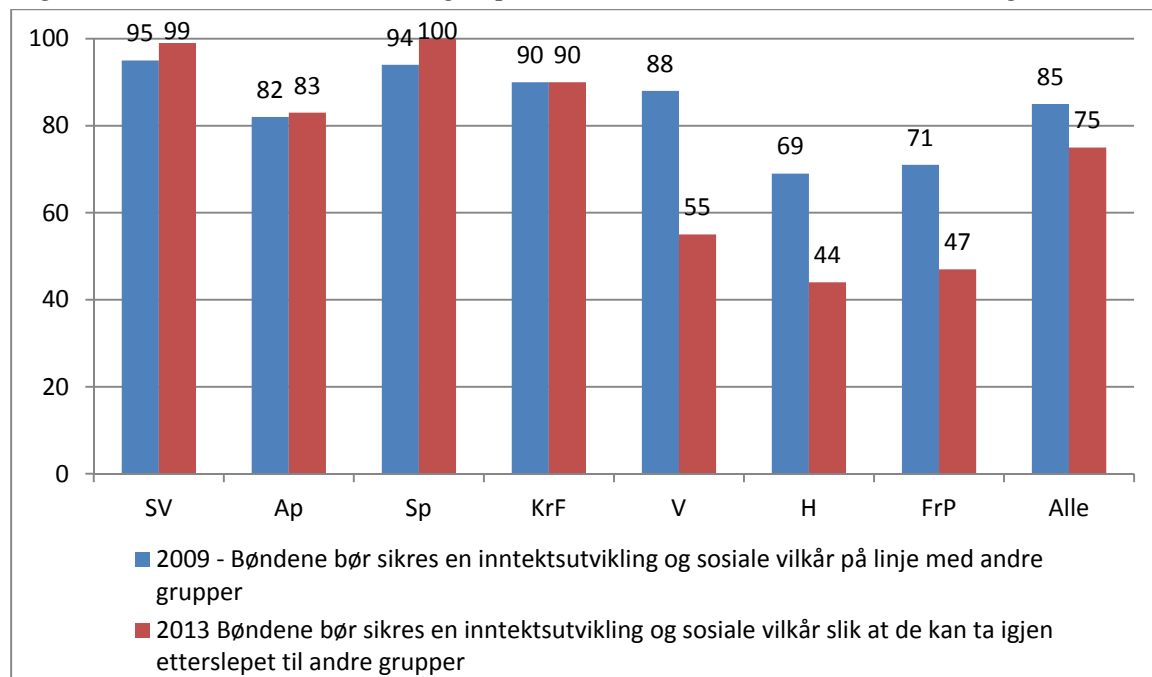
Tre av fire av kandidatene sier seg enige i påstanden. Blant de rødgrønne partiene og Kristelig Folkeparti er støtten til påstanden svært stor. Enigheten er lavere blant Venstres, kandidater, mens H og FrP er omtrent delt på midten i spørsmålet.

Figur 2.5 *Bøndene bør sikres en inntektsutvikling og sosiale vilkår slik at de kan ta igjen etterslepet til andre grupper. (Prosent)*

Spørsmålet har blitt stilt med en annen ordlyd i tidligere undersøkelser: *Bøndene bør sikres en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper.* Sammenligner vi resultatene fra 2009 og 2013, ser vi en klar tilbakegang i hvor enige Venstres, Høyres og Fremskrittspartiets kandidater er. Venstres kandidater har redusert støtten med 33 prosentpoeng, Høyres med 25 prosentpoeng og Fremskrittspartiets med 24 prosentpoeng. Dette er en forholdsvis dramatisk endring i holdningen til hvilke inntektsmuligheter man mener yrkesutøverne i landbruket bør ha. Endringen kan skyldes at formuleringen er mer bindende enn tidligere, da det presiseres at også etterslepet til andre grupper skal tas igjen, men dette ser ikke ut til å ha påvirket kandidatene fra de rødgrønne partiene og Kristelig Folkeparti. Disse partiene har enten økt andelen kandidater som er enige, eller de er like enige i dag som de var i 2009.

Figur 2.6 Andeler som er enige i påstander om bøndernes inntektsutvikling. (Prosent)

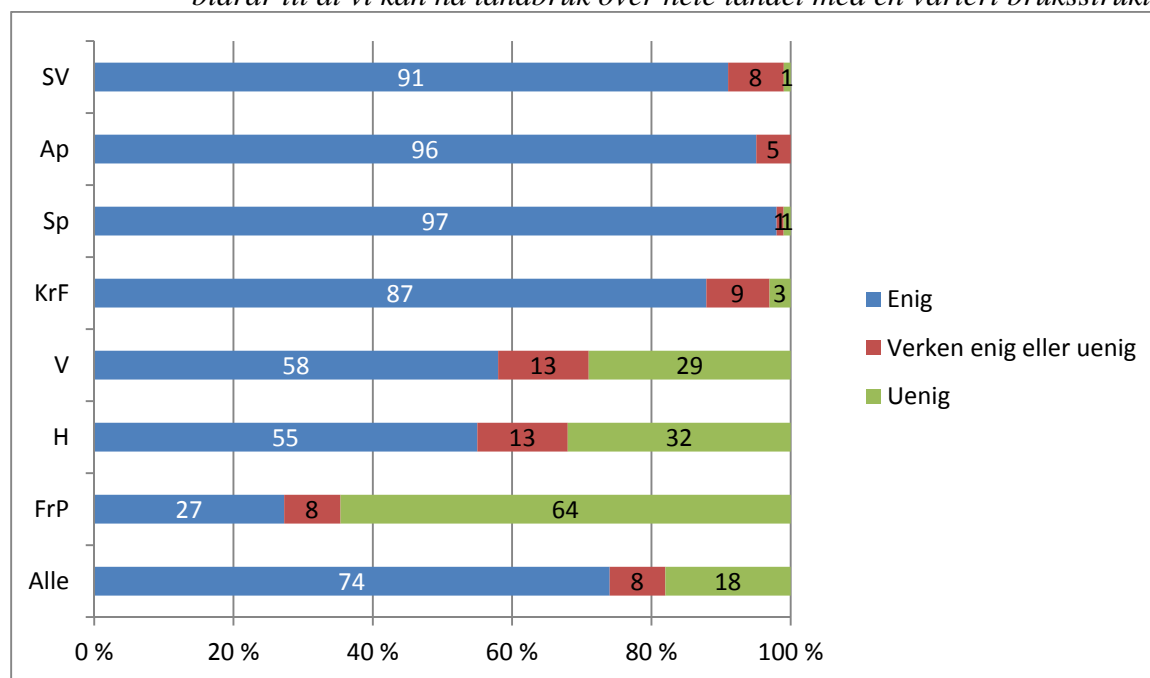

De årlige jordbruksforhandlingene mellom bøndernes faglige organisasjoner og staten omhandler inntektsvirkemidler og en rekke andre virkemidler som er ment å skulle sikre en ønsket utvikling i jordbruket. Blant annet har de virkemidler som påvirker struktur og geografi, der små bruk og mindre gunstige områder kompenseres for manglende stordriftsfordeler eller klimatiske/agronomiske forhold.

Stortingskandidatene ble bedt om å ta stilling til påstanden: *Ordningen med årlige jordbruksforhandlinger mellom bønderne og staten bidrar til at vi kan ha landbruk over hele landet med en variert bruksstruktur.*

Også på dette spørsmålet sier tre av fire av kandidatene seg enige i påstanden. Her er enigheten aller størst blant kandidatene til de rødgrønne partiene og Kristelig Folkeparti. Også blant Venstres og Høyres kandidater sier flertallet seg enige i påstanden, mens under en tredjedel av Fremskrittspartiets kandidater er enig.

Figur 2.7 *Ordningen med årlige jordbruksforhandlinger mellom bøndene og staten bidrar til at vi kan ha landbruk over hele landet med en variert bruksstruktur.*

Partiene har ulike standpunkter til hvorvidt jordbruksforhandlingene bør videreføres slik de er i dag, endres eller avvikles. Mest ytterliggående er Fremskrittspartiets program, som klart sier at partiet vil avvikle jordbruksavtalesystemet, Høyre vil evaluere innholdet i jordbruksavtalen, og samkjøre den med statsbudsjett-prosessen. Venstre er heller ikke helt fornøyd med ordningen slik den fungerer i dag, men er lite konkrete på hva de ønsker å endre. Deres programformulering er å: *Gjennomgå jordbruksavtaleinstituttet med sikte på å endre, forenkle og demokratisere forhandlingene.*

Kandidatene har derfor blitt spurt om hvordan de stiller seg med hensyn til dagens ordning, og fikk spørsmålet: Jordbruksavtalen innebærer at Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag forhandler med staten om priser og støtteordninger. Det har vært foreslått enten å endre eller å avvikle ordningen med jordbruksforhandlinger. Mener du at:

- 1: *Jordbruksforhandlingene bør bestå som i dag, hvor det forhandles over hele virkemiddelapparatet*
- 2: *Jordbruksforhandlingene bør reduseres til å gjelde bare inntektsvirkemidlene*
- 3: *Jordbruket bør bli en ordinær budsjettpost på statsbudsjettet*
- 4: *Ikke sikker*⁵

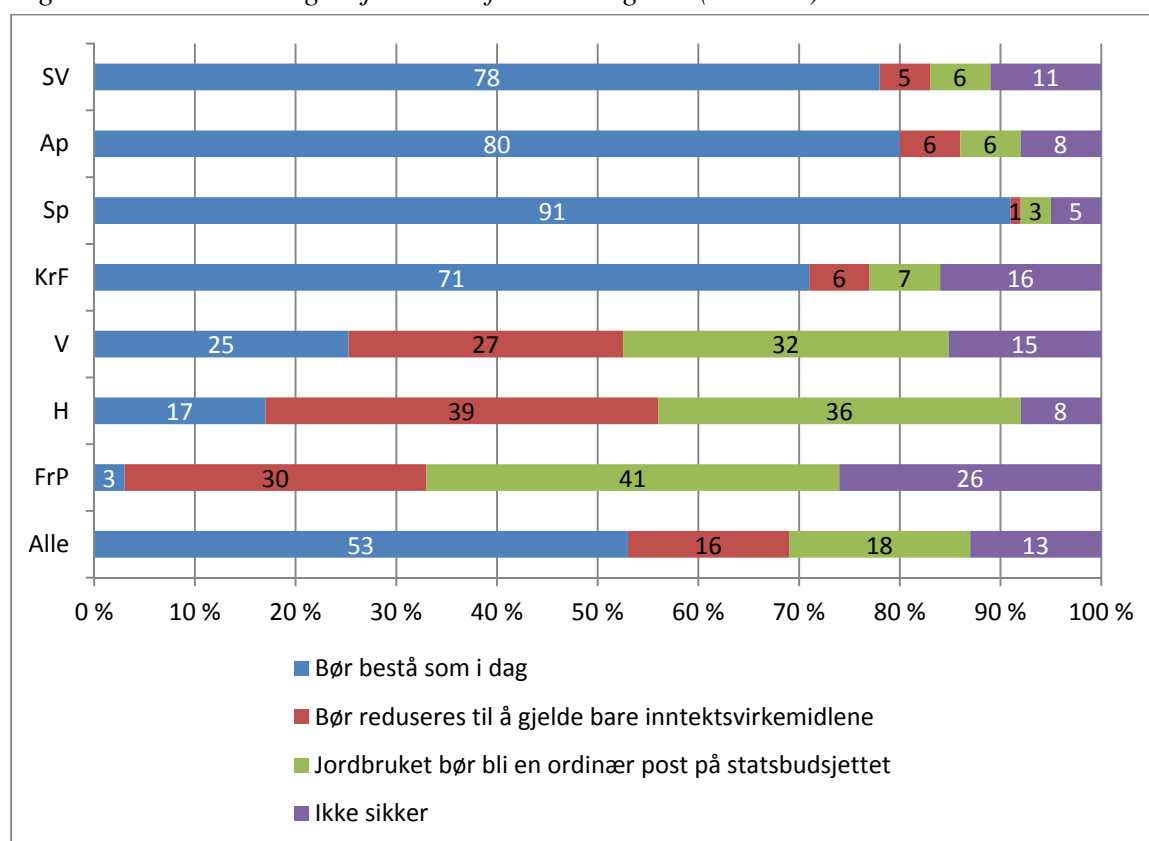
De rødgrønne partienes kandidater støtter i stor grad videreføringen av jordbruksforhandlingene slik de er i dag, og det samme gjelder Kristelig Folkepartis kandidater.

⁵ Ved spørsmål hadde intervjuerne følgende forklaring å gi respondentene: *Inntektsvirkemidlene: Støtte i form av pristilskudd, arealstøtte, målpris. Hele virkemiddelapparatet: I tillegg til inntektsvirkemidlene omfatter dette støtte til forsøksvirksomhet, rådgivning og velferdstiltak, bygdeutviklingsmidler, miljøprogrammer o.l.*

Det er svært uklare signaler som kommer fra Venstres, Høyres og Fremskrittspartiets kandidater. Den løsningen de fleste kandidatene i Venstre og Fremskrittspartiet ser for seg, er å avvikle jordbruksforhandlingene og gjøre jordbruket til en ordinær post på statsbudsjettet. Den løsningen flest av Høyres kandidater går for, er å redusere forhandlingene til bare å gjelde inntektsvirkemidlene, men det er nesten like mange som ønsker å avvikle forhandlingene. Det som er helt sikkert, er at det er mindretall i alle disse tre partiene som ønsker å videreføre forhandlingene slik de er i dag, og det er ganske mange, spesielt i Fremskrittspartiet, 26 prosent, som svarer at de ikke er sikker.

Fremtiden til forhandlingsinstituttet ser dermed ut til å være høyst uavklart dersom de borgerlige tar over regjeringskontorene etter valget. Det er stor uenighet mellom partiene og innad i partiene.

Figur 2.8 Holdning til jordbruksforhandlingene. (Prosent)

2.4 Offentlige støtteordninger og reguleringer

Som nevnt er det mange verktøy som brukes for å nå landbrukspolitiske målsettinger. Ulike typer av offentlige reguleringer er en viktig del av dette, som eksempelvis odelsloven, konsesjonsloven, produksjonsreguleringer og grensevern. Like fullt utgjør støtten som framforhandles i jordbruksavtalen og bevilges over statsbudsjettet, en vesentlig del av bondens inntekt, selv om den verdimessig har gått tilbake. Finansdepartementet oppgir at

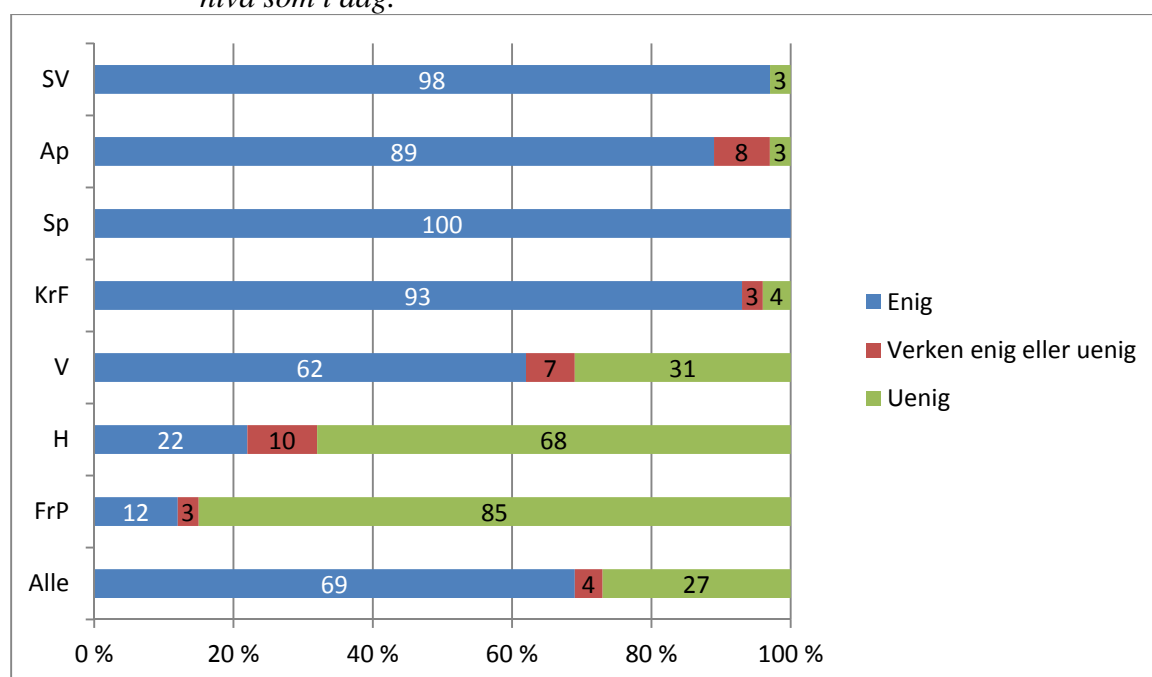

næringsstøtten til landbruket har hatt en utvikling som følger under⁶. Beløpene er deflatert, og verdien er oppgitt i 2010-kroner.

1995	18 819
2000	18 026
2005	13 458
2010	13 420

Neste påstand stortingskandidatene ble bedt om å ta stilling til, var hvorvidt de offentlige støtteordningene bør opprettholdes på minst samme nivå som i dag.

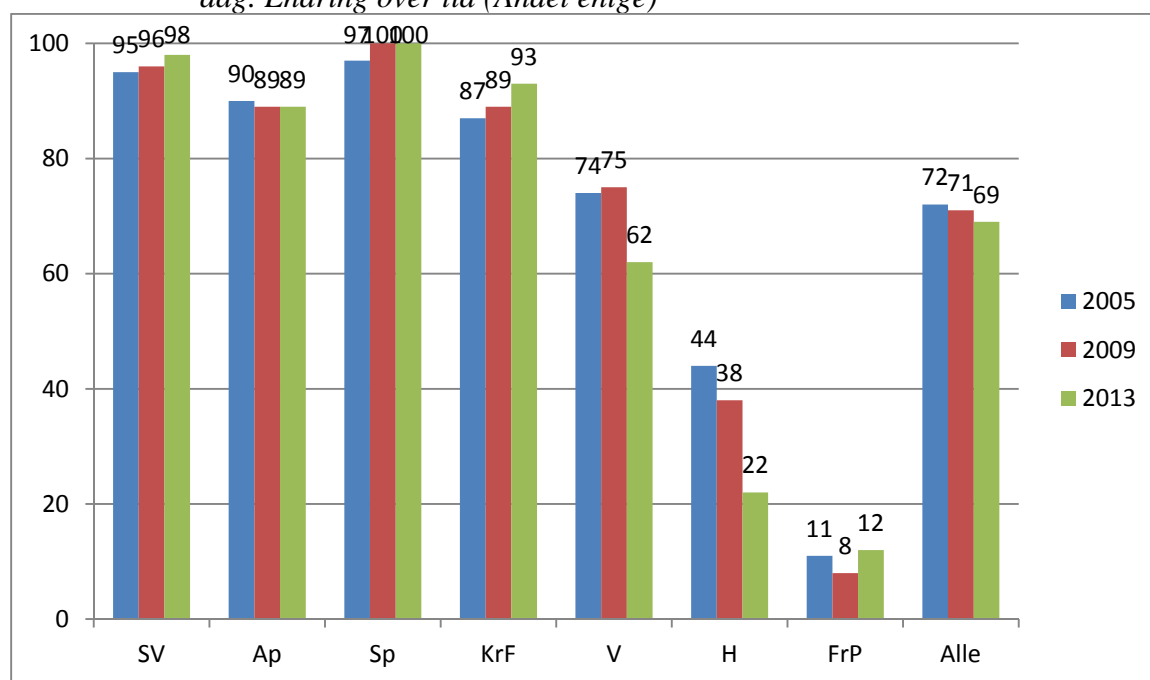
Figur 2.9 De offentlige støtteordningene til jordbruket bør opprettholdes på minst samme nivå som i dag.

Også her er det de rødgrønne partienes og Kristelig Folkepartis kandidater som i størst grad sier seg enige i at støtteordningene bør opprettholdes på minst samme nivå som i dag. Blant Venstres kandidater er det også et klart flertall som sier seg enige i påstanden. Ser vi derimot på Høyres og Fremskrittspartiets kandidater, så er det store flertall som sier seg uenig. Dette samsvarer også med at disse partiene årlig i forbindelse med behandlingen av statsbudsjettet har foreslått å redusere jordbruksoverføringene med henholdsvis 1,5 og 6,5 milliarder kroner i forhold til regjeringens forslag.

⁶ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/nou-er/2012/nou-2012-2/16/5/4.html?id=669610>
Dato: 26. juni 2013.

Figur 2.10 De offentlige støtteordningene bør opprettholdes på minst samme nivå som i dag. Endring over tid (Andel enige)

Kandidatene har blitt bedt om å ta stilling til denne påstanden både i 2005, 2009 og 2013. Ser vi på alle kandidatene under ett, har støtten gått svakt tilbake for hver periode. Enigheten har vært svært stabil blant de rødgrønne, og økt noe blant Kristelig Folkepartis kandidater fra periode til periode. Endringen i holdning har vært størst hos Høyres og Venstres kandidater, der andelen enige er redusert med henholdsvis 16 og 13 prosentpoeng. Det er likevel fortsatt et klart flertall blant Venstres kandidater som støtter deres eget partiprogram, som går inn for å opprettholde støttenivået på omtrent dagens nivå, men endre innretningen mot miljøtilpassede og produksjonsnøytrale virkemidler. Høyres kandidater derimot har nå en oppslutning til dagens støttenivå på bare 22 prosent og nærmerer seg raskt Fremskrittspartiets nivå på 12 prosent.

Dette er et av spørsmålene hvor det er signifikante forskjeller mellom kandidatene i de ulike regionene. Enigheten i at støtteordningene bør opprettholdes på minst dagens nivå, er størst i Trøndelag og Nord-Norge og lavest i regionen med den sentrale Østlandet og Sørlandet.

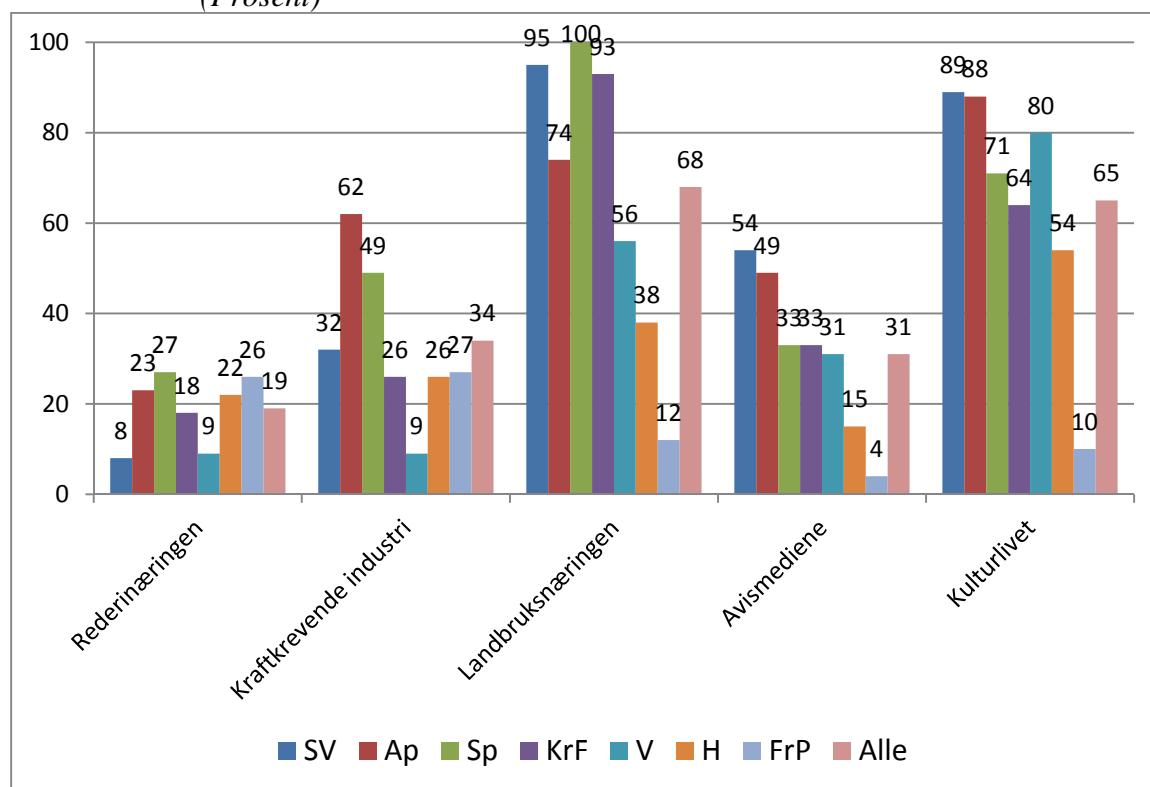
Tabell 2.3 De offentlige støtteordningene bør opprettholdes på minst samme nivå som i dag. Etter landsdel (Prosent)

	Sentrale Østlandet + Sørlandet (N=178)	Hedmark, Oppland og Buskerud (N=73)	Vest-Norge (N=108)	Trøndelag og Nord-Norge (N=139)	Alle (N=498)
Enig	62	69	69	78	69
Verken enig eller uenig	8	6	1	1	4
Uenig	30	26	31	22	27
Totalt	100	100	100	100	100

2.5 Prioritering av landbruket i forhold til andre næringer

Det er mange næringer i Norge som mottar statlig støtte gjennom økonomiske overføringer i ulik form, eller tilpassede skatte- og avgiftsvilkår for å legge til rette for livskraftig produksjon. Derfor søker det neste spørsmålet å se på hvordan de ulike partienes kandidater vurderer viktigheten av å understøtte ulike næringer, inkludert landbruket, med ressursoverføringer.

Figur 2.11 Den norske staten gir ressurser gjennom pengeoverføringer eller gjennom særlige skatte- og avgiftsfradrag til en rekke næringer og samfunnsområder. Hvor viktig synes du det er å stimulere følgende næringer med slik støtte? (Prosent)

Landbruket er den næringen aller flest av stortingskandidatene mener det er viktig å støtte, tett fulgt av kulturlivet. Minst viktig mener stortingskandidatene det er å støtte rederinæringen, så følger avismediene og kraftkrevende industri.

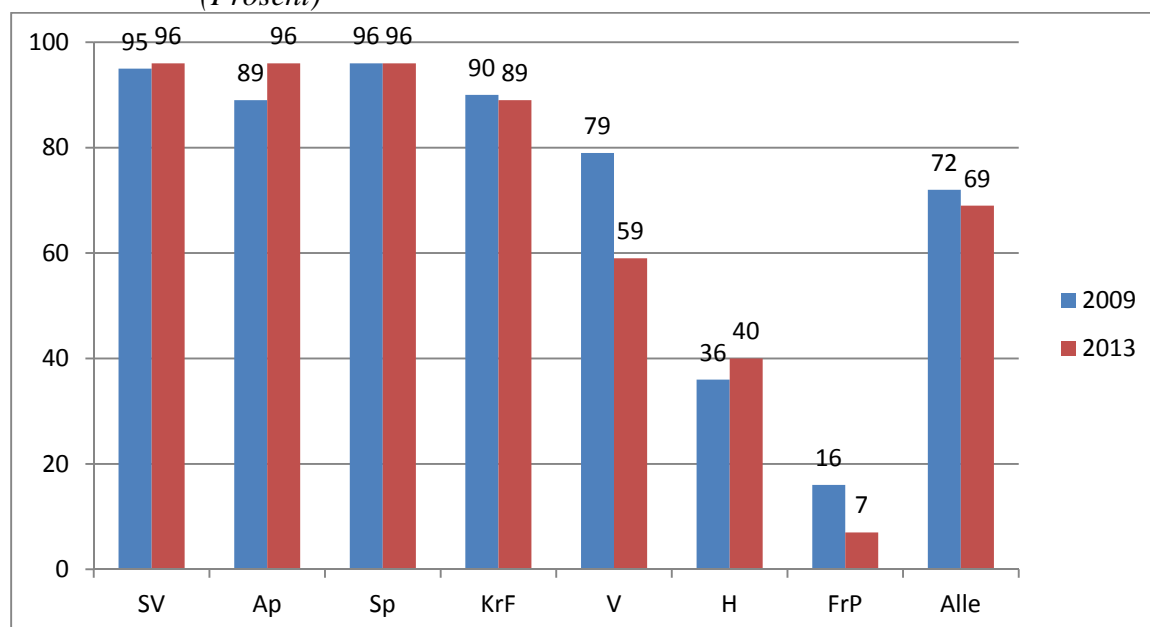
Det er imidlertid store forskjeller mellom partiene. Fremskrittspartiet er det partiet som er mest tilbakeholdent totalt sett, uavhengig av næring. Ser vi på deres kandidater, er det kraftkrevende industri og rederinæringen som flest mener bør motta støtte, men heller ikke for disse næringene er det noe flertall i Fremskrittspartiet som mener støtte er viktig. Høyres kandidater mener det er viktigst å støtte kulturlivet (54 prosent), og landbruket er nest viktigst (38 prosent). Venstres kandidater har samme prioritering, men det er høyere andeler som mener det er viktig å støtte disse, 80 og 56 prosent.

2.6 Politiske reguleringer

Landbruket er en politisk regulert næring, og det er en rekke lover og regler som skal sikre bøndenes inntektsmuligheter og avsetning av produksjonen, og at man kan drive landbruksproduksjon over hele landet. Kandidatene ble stilt følgende spørsmål om markedsreguleringen: *Norsk matproduksjon er styrt gjennom politiske vedtak om målpriser, tilskudd, markedsregulering og kontrollert import. Bør norsk matproduksjon fortsatt reguleres, eller bør matproduksjonen ikke reguleres?*

Også her er det et klart skille mellom de rødgrønne partienes og Kristelig Folkepartis kandidater på den ene siden, og Høyres og Fremskrittspartiets kandidater på den andre siden, hvor bare henholdsvis 40 og 7 prosent ønsker å videreføre reguleringene. Venstres kandidater befinner seg i en mellomposisjon, der et flertall på 59 prosent støtter dagens ordninger, og støtten er dermed lavere enn blant de rødgrønne og KrF.

Figur 2.12 Andeler som mener norsk matproduksjon fortsatt bør reguleres. 2009 og 2013 (Prosent)

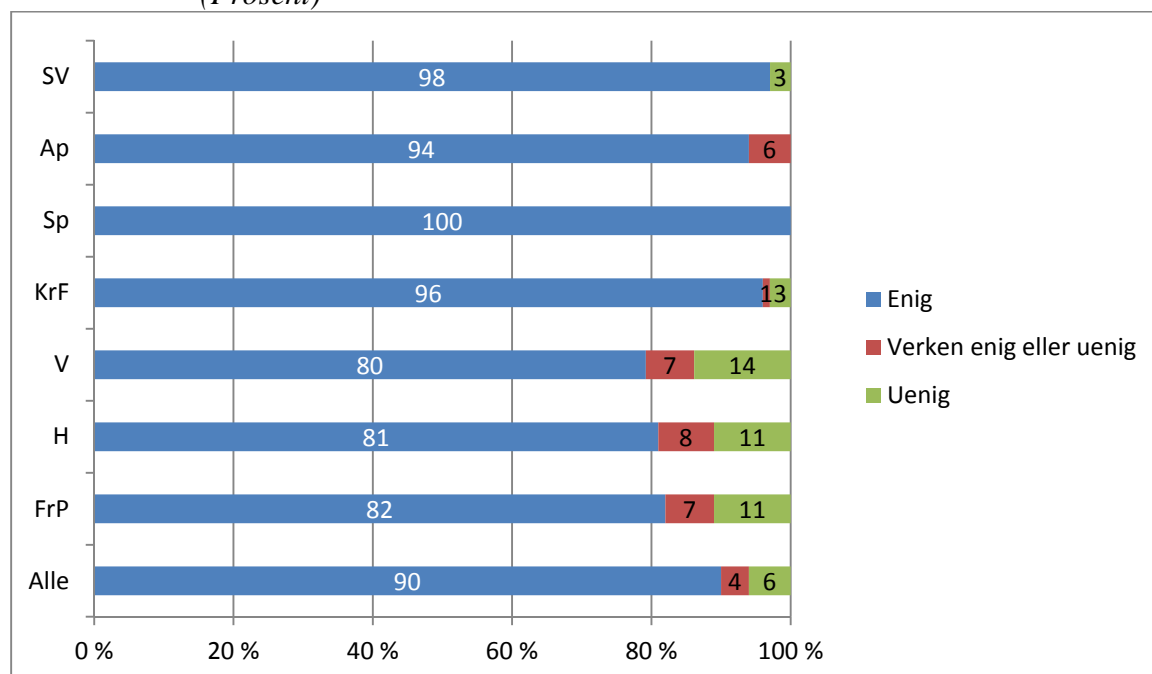

2.7 Kulturlandskap og matforsyning

Landbruket leverer også fellesgoder som det ikke er mulig eller ønskelig få betalt for i markedet. Et av disse fellesgodene er kulturlandskapet, som både har en verdi for oss som bor, reiser og ferierer i eget land, og for å selge Norge som turistnasjon. Kulturlandskapet ivaretas gjennom at eng blir slått og at dyr beiter, og uten landbruksproduksjon vil det gro igjen. Kandidatene ble bedt om ta stilling til følgende påstand: *Det er viktig for Norge som turistnasjon at kulturlandskapet holdes i hevd.*

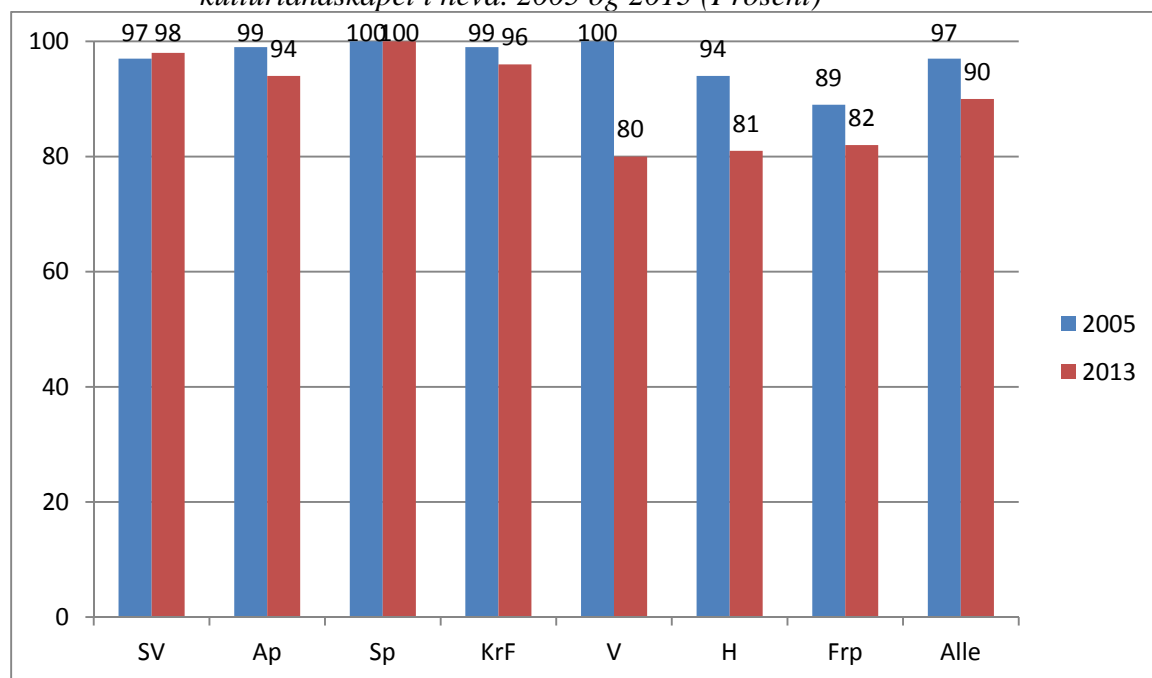
Det er bred enighet blant kandidatene til alle partiene om at ivaretagelse av kulturlandskapet er viktig, selv om andelen enige er noe lavere blant kandidatene til Venstre, Høyre og Fremskrittspartiet enn blant de rødgrønne og Kristelig Folkeparti.

Figur 2.13 *Det er viktig for Norge som turistnasjon at kulturlandskapet holdes i hevd. (Prosent)*

Denne påstanden ble også stilt til stortingskandidatene foran valget i 2005. I 2005 var partiene enda mer enige i at kulturlandskapet var viktig. Mens samtlige av Venstres kandidater var enige da, så gjelder det samme 80 prosent i dag, og blant Høyres kandidater har enigheten blitt redusert med 13 prosentpoeng.

Figur 2.14 Andeler som mener det er viktig for Norge som turistnasjon å holde kulturlandskapet i hevd. 2005 og 2013 (Prosent)

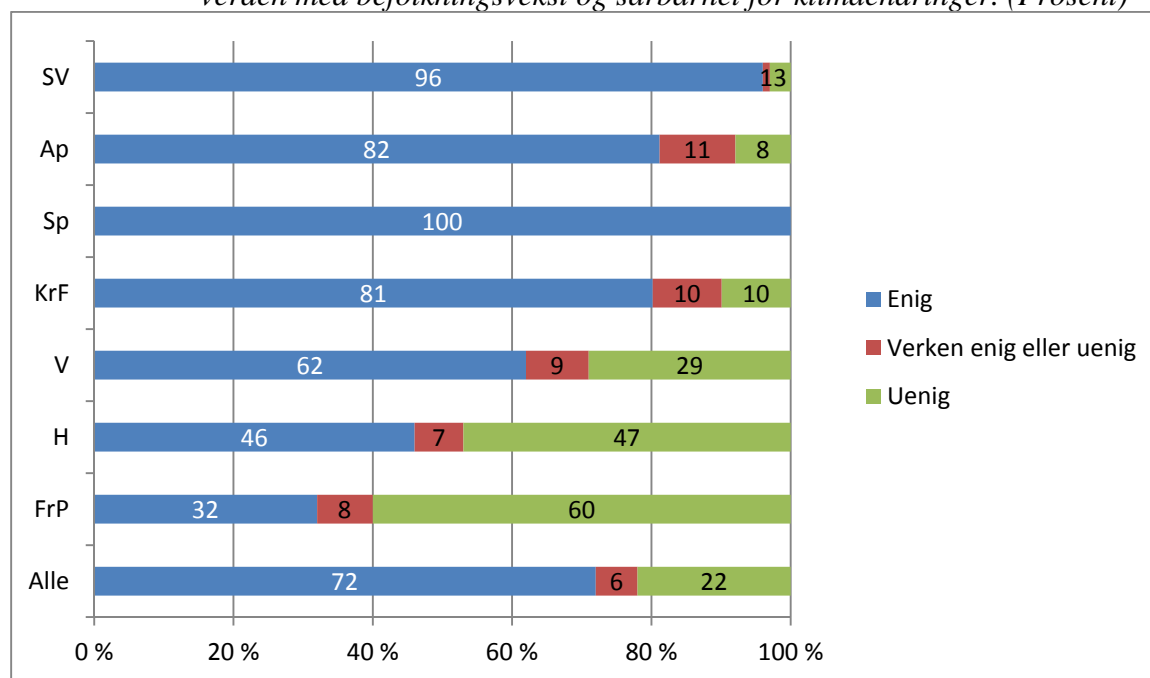

Matsikkerhet er også et felles gode som man ikke nødvendigvis kan ta ut prisen på i markedet. Å produsere mat innebærer at jord holdes i hevd, og at det er et fungerende produksjonsapparat som går kontinuerlig. Kunnskap om hvordan mat produseres, holdes ved like nettopp gjennom produksjon. Hvis jordbruksproduksjonen i Norge, eller deler av Norge, avvikles, så vil det ikke nødvendigvis være mulig å starte produksjonen raskt hvis det skulle vise seg å bli knapphet i det globale matvaremarkedet.

Stortingskandidatene ble bedt om å ta stilling til påstanden: *Den norske landbruksproduksjonen må økes for å trygge matforsyningen i en verden med befolkningsvekst og sårbarhet for klimaendringer.*

Igjen tegner det samme bildet seg av de rødgrønne partiene og Kristelig Folkeparti på den ene siden, der flertallet av kandidatene uttrykker klar støtte til påstanden. Så følger Venstre, som også har et klart flertall som er enig, 62 prosent, Høyre, som har flere uenige enn enige, henholdsvis 47 og 46 prosent og Fremskrittspartiet, der bare 32 prosent er enige og 60 prosent er uenige.

Figur 2.15 Den norske landbruksproduksjonen må økes for å trygge matforsyningen i en verden med befolkningsvekst og sårbarhet for klimaendringer. (Prosent)

2.8 Rammevilkår for næringsmiddelindustrien

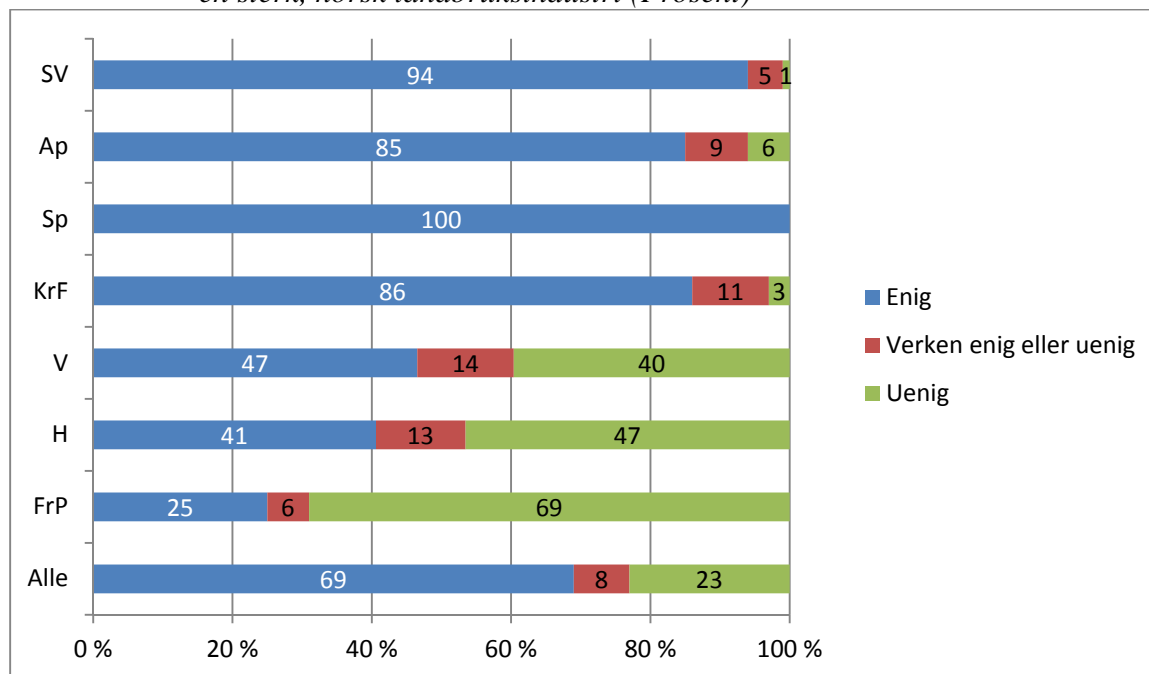
Matindustrien er kjennetegnet av stor verdiskaping og mange sysselsatte. Nærings- og nytelsesmiddelindustrien er den største industrisektoren i EU, og i Norge er det den nest største industribransjen. I 2011 sto matindustrien for 21 prosent av den samlede produksjonsverdien i norsk industri, og 20 prosent av alle norske industriarbeidere var sysselsatt her (Fjellhammer 2013).

De landbrukspolitiske virkemidlene i primærproduksjonen, som blant annet skal sikre industrien tilgang på råvarer, virker inn på den jordbruksbaserte næringsmiddelindustrien. Markedsregulering, grensevern, skatte- og avgiftspolitik, konkurranseregler, samt helse- og plantesanitære regler gir rammene som matindustrien samlet sett opererer innenfor. De fleste land har en sterk overgripende landbrukspolitikk for å sikre produksjonen av mat. Målet om å sikre matproduksjonen påvirker matindustrien både i Norge og EU.

Blant de største og mest kjente aktørene innenfor landbruksindustrien i Norge finner vi TINE, Orkla, Nortura og Kavli. I tillegg finnes det en lang rekke mindre virksomheter som er basert på foredling og salg av næringsmidler fra jordbruket. Konkurransedyktige rammebetingelser, tilstrekkelig råvaregrunnlag og et effektivt tollvern er avgjørende for matindustrien. Svært mange bearbejdede matvarer er en del av den frie vareflyten gjennom EØS-avtalen, som har etablert felles regler for toll og andre handelspolitiske virkemidler. Norsk matindustri er gjennom dette sterkt eksponert for at det er trygg mat som blir produsert og handlet med over landegrensene. Veterinæravtalen er her av sentral betydning, da den samordner zoo- og plantesanitære regler for matindustrien i Norge og EU.

Stortingskandidatene fikk spørsmål relatert til rammebetingelser, importregler, handels- og konkurransepolitikk for norsk næringsmiddel, og til hvordan de prioriterer tilrettelegging av disse.

Figur 2.16 *Politikerne må sørge for rammebetingelser og importregler som opprettholder en sterk, norsk landbruksindustri (Prosent)*

Nær sju av ti av alle stortingskandidatene er enige i at politikerne må sørge for rammebetingelser og importregler som opprettholder en sterk norsk landbruksindustri. Også her er det et markert skille mellom de rødgrønne og Kristelig Folkeparti på den ene siden, og de øvrige borgerlige partiene. Venstre er i en mellomposisjon, det er flere som er enige i påstanden enn som er uenige, men partiet framstår som splittet i synet på myndighetenes ansvar i forhold til rammevilkårene for landbruksindustrien. Både Høyre og Fremskrittspartiet har flertall blant sine kandidater som er uenige i påstanden om at politikerne bør sørge for konkurransedyktige rammer for næringsmiddelindustrien.

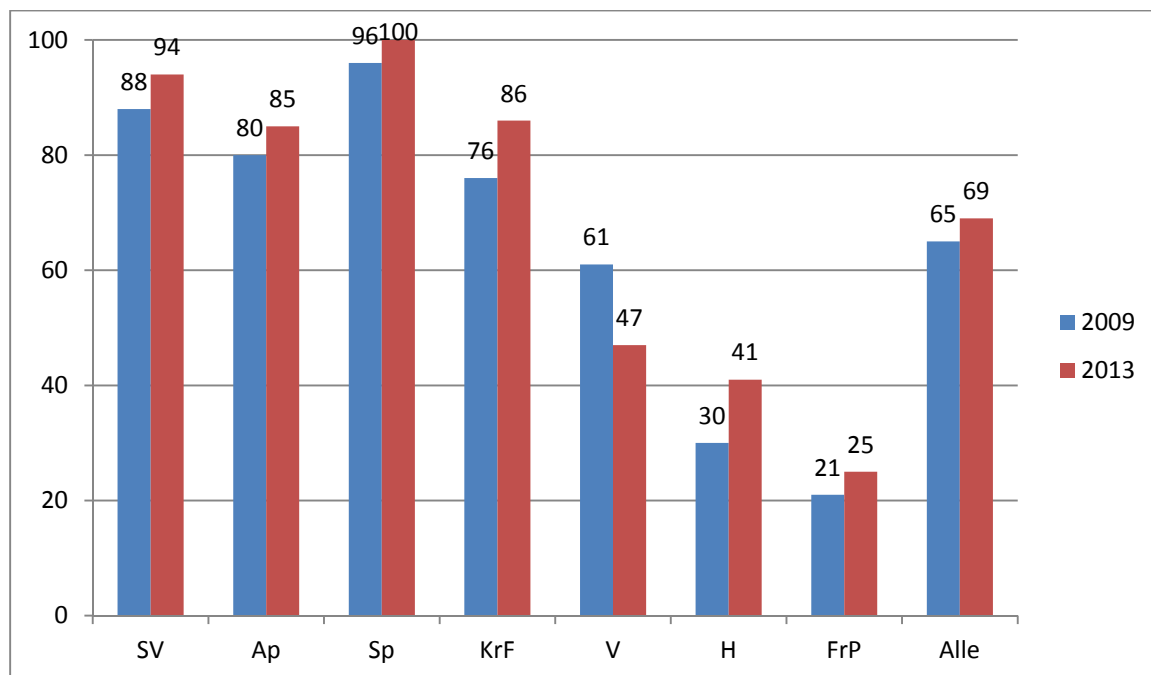
Mens det i 2009 var 65 prosent av stortingskandidatene som sa seg enige i påstanden, har andelen økt til 69 prosent i 2013. Andelen har økt i alle partiene bortsett fra Venstre, hvor den har falt med 14 prosentpoeng. De største endringene i positiv retning, sett fra landbruksindustriens side, har skjedd i Høyre, der andelen har økt med 11 prosentpoeng, og i Kristelig Folkeparti, der den har økt med ti prosentpoeng.

Noe av bakgrunnen er kanskje den såkalte ostetollsaken. Regjeringen la om tollvernet for ost og en del kjøttprodukter fra kronetoll til prosenttoll fra 1. januar i år. Dette var i overensstemmelse med de forpliktelsene og rettighetene Norge har i henhold til den gjeldende WTO-avtalen. Endringen skapte mye debatt siden det kom protester fra EU-land, som var bekymret for å miste markedsadgang for sine produkter i Norge. Også importører i Norge protesterte. De borgerlige partiene, bortsett fra KrF, var også uenige i omleggingen, og mente at endringen var brudd på EØS-avtalen. Når andelen av de ulike partienes stortingskandidater

som mener at politikerne må sørge for rammebetingelser og importregler som opprettholder en sterk norsk landbruksindustri, har økt i alle partier bortsett fra Venstre, så kan det kanskje være at en del av dagens stortingskandidater har vurdert regjeringens grep som fornuftig. I Venstre, derimot, ser det ut til at ostetollsaken har virket motsatt.

Figur 2.17 Andeler som mener politikerne må sørge for rammebetingelser og importregler som opprettholder en sterk norsk landbruksindustri i 2009 og 2013. (Prosent)

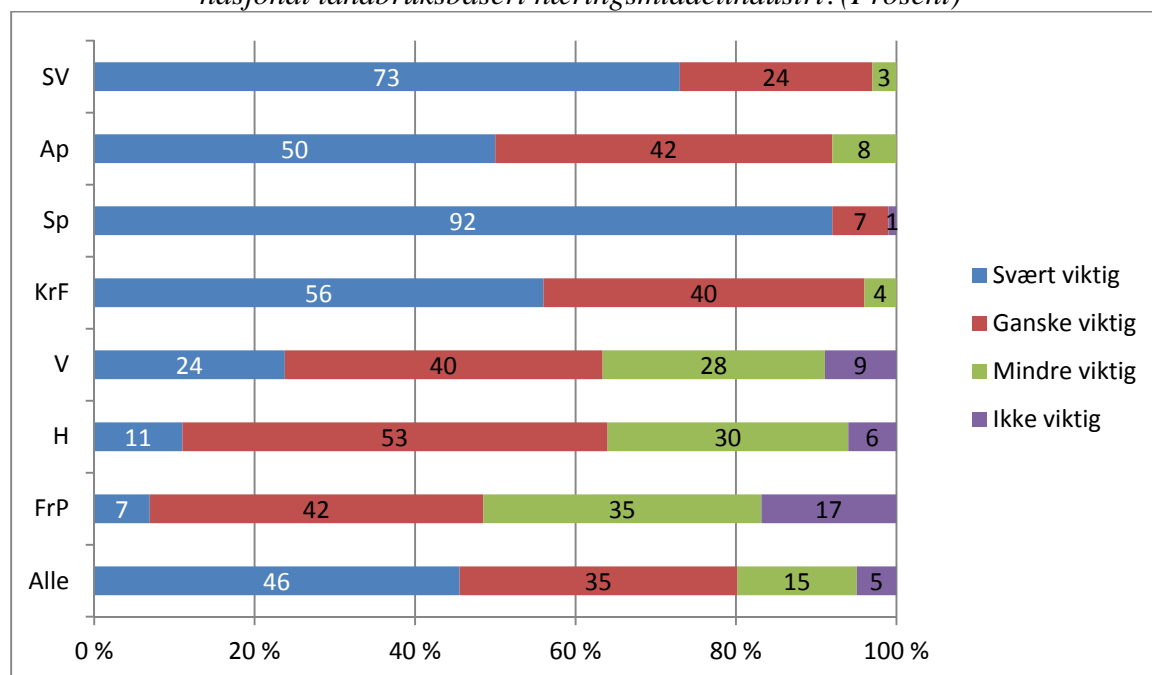

Handels- og konkurransepolitikk

Det følgende spørsmålet er rettet mer inn mot den generelle konkurranse- og handelspolitikken for matindustrien. Her har vi også lagt føringer i spørsmålet som eksplisitt gir en indikasjon på noe av nytteverdien til den landbruksbaserte næringsmiddelindustrien.

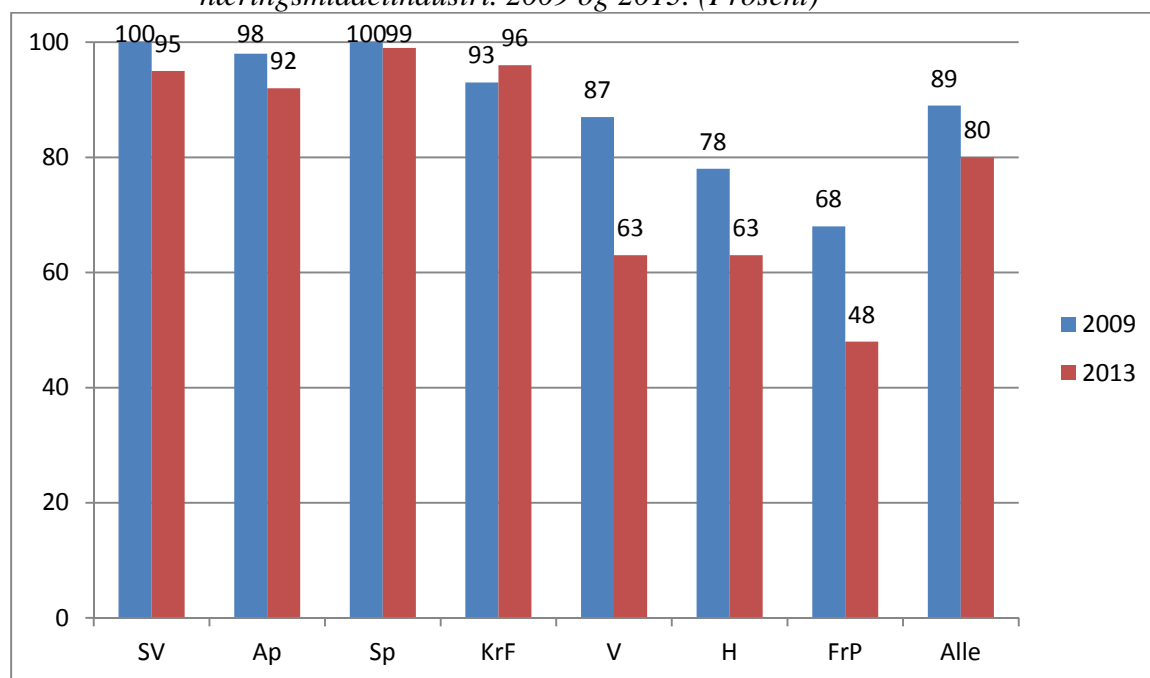
Samlet sett er det igjen ganske bred enighet om at det enten er svært viktig eller ganske viktig å ivareta interessene til den landbruksbaserte næringsmiddelindustrien. Det er bare i Fremskrittspartiet det ikke er et flertall for enten å svare «svært viktig» eller «ganske viktig». Ellers er det igjen de rødgrønne partienes og Kristelig Folkepartis stortingskandidater som i størst grad mener dette er viktig, mens forholdsvis store mindretall blant Venstres og Høyres kandidater mener det er mindre viktig eller ikke viktig.

Figur 2.18 Den landbruksbaserte næringsmiddelindustrien sysselsetter bortimot 40 000 personer, og svært mange av disse arbeidsplassene er i distriktene. Hvor viktig vil du si at det er å føre en handels- og konkurransepolitikk som ivaretar en nasjonal landbruksbasert næringsmiddelindustri?(Prosent)

Sammenligner vi svarene i 2013 med svarene som ble oppgitt av stortingskandidatene i 2009, ser vi at det har vært en tilbakegang i andeler som oppgir at det enten er «svært viktig» eller «ganske viktig» å føre en handels- og konkurransepolitikk som ivaretar interessene til næringsmiddelindustrien. Tilbakegangen er på ni prosentpoeng hvis vi ser på alle stortingskandidatene under ett. Tilbakegangen er størst blant Venstres kandidater (24 prosentpoeng), Fremskrittspartiets (20 prosentpoeng) og Høyres (15 prosentpoeng). Hva denne forholdsvis store tilbakegangen skyldes, er det vanskelig å ha noen klar formening om, men tendensen er stikk i strid med utviklingen i forrige spørsmål, slik det framgikk av figur 2.16.

Figur 2.19 *Andeler som har oppgitt at det er svært viktig eller ganske viktig å føre en handels- og konkurransepolitikk som ivaretar en nasjonal landbruksbasert næringsmiddelindustri. 2009 og 2013. (Prosent)*

2.9 Konklusjoner

Svarene i dette kapittelet tyder på at landbruket har oppslutning blant partienes stortingskandidater. Hele 84 prosent av stortingskandidatene er for å opprettholde et jordbruk av minst samme omfang som i dag, og her har det ikke vært endringer i holdningene til kandidatene i 2005, 2009 og i 2013. Men undersøkelsen viser også at det er klare skillelinjer mellom partiene, og disse skillelinjene har blitt enda mer markerte enn ved forrige undersøkelse.

Selv om det er stor grad av enighet blant kandidatene om å opprettholde et jordbruk av minst samme omfang som i dag, er det stor uenighet om hvordan dette jordbruket bør være. På spørsmålet om det bør bygge på små og mellomstore gårdsbruk over hele landet, eller om det bør sentraliseres i større enheter i sentrale deler av landet, svarer de tre rødgrønne partienes og Kristelig Folkepartis representanter i all hovedsak at de ønsker å videreføre det landbruket vi har i dag. Høyres og Fremskrittspartiets representanter ønsker større bruksenheter. Knapt halvparten av Venstres kandidater ønsker å basere jordbruket på små og mellomstore bruk, men et betydelig mindretall ønsker større bruksenheter og sentralisering. Holdningen til dette spørsmålet viser en økt polarisering mellom partiene. Totalt sett har de rødgrønne og KrFs representanter økt sin oppslutning om de små og mellomstore brukene noe, mens kandidatene til Venstre og Høyre har redusert tilslutningen til dagens bruksstruktur.

Når det gjelder inntekt, uttrykker de rødgrønnes og Kristelig Folkepartis kandidater sterk støtte til påstanden om at bøndene bør sikres en inntektsutvikling slik at de kan ta igjen

etterslepet til andre grupper, mens under halvparten av Høyres og Fremskrittspartiets kandidater er enige. Ordningen bøndene har med årlige jordbruksforhandlinger med staten, ønskes videreført på samme måte som i dag av de rødgrønnes og Kristelig Folkepartis kandidater. De øvrige borgerlige partienes kandidater er sterkt splittet i dette spørsmålet, og hva som er fremtiden ved en eventuell borgerlig regjering, er høyst usikkert. Noen støtter at jordbruksforhandlingene videreføres som i dag, andre ønsker å redusere forhandlingene til utelukkende å gjelde inntektsvirkemidlene, og andre igjen ønsker å gjøre jordbruket til en ren budsjettsak. Det er også mange som ikke er sikre på hva de mener.

Sterk polarisering er også hovedkonklusjonen når det gjelder omfanget av overføringene til landbruket. Igjen er det stor støtte blant de rødgrønnes og Kristelig Folkepartis kandidater for å opprettholde overføringene. Venstre har også et klart flertall for, men nær hver tredje av Venstres kandidater mener overføringen bør reduseres. Blant Høyres og Fremskrittspartiets kandidater er det overveiende flertallet for å redusere overføringene, noe som for så vidt er i tråd med forslagene partiene stiller hvert år i forbindelse med budsjettbehandlingen. Høyre har foreslått å redusere landbruksstøtten med 1,5 milliarder kroner, eller 11 prosent, og Fremskrittspartiets forslag har vært å redusere med 6,5 milliarder kroner, omtrent 46 prosent. Også i dette spørsmålet ser det ut til at kandidatene i Venstre og Høyre som ønsker reduksjon i overføringene, har økt siden forrige stortingsvalg.

Den viktigste begrunnelsen for å opprettholde landbruket blant kandidatene til alle partiene bortsett fra Venstre, er å produsere mat av norsk kvalitet. Denne grunnen har økt på bekostning av at landbruket bidrar til å opprettholde levende bygder. I regjeringens Matmelding er også vektleggingen av jordbrukets primæroppgave styrket, og målsettingen er å øke matproduksjonen (Meld. St. 9 (2011–2012)). Noe av bakgrunnen for dette er økt usikkerhet rundt global befolkningsvekst, klimamessige og politiske forhold i verden, og hvilke konsekvenser det kan få for matsikkerheten også i Norge. Likevel er det også i dette spørsmålet stor forskjell i hvordan de ulike partienes kandidater vurderer hvor viktig det er å trygge matforsyningen. Det er bred enighet blant de rødgrønnes og Kristelig Folkepartis kandidater, og et klart flertall også blant Venstres kandidater. Blant Høyres, og i enda større grad blant Fremskrittspartiets kandidater, er det flertall som ikke er enige i dette.

Polariseringen mellom partiene avdekkes også i spørsmål om rammebetingelser og importregler som bidrar til å opprettholde en sterk landbruksindustri. Flertallet av Fremskrittspartiets og Høyres kandidater anser det ikke som en politisk oppgave å ivareta rammebetingelser til fordel for industrien, og det er en høy grad av splittelse blant Venstres kandidater. De rødgrønne og Kristelig Folkeparti er derimot i høy grad enige i at det er viktig. I dette spørsmålet synes det likevel som at Høyre og Fremskrittspartiet er noe mer enige enn disse partienes kandidater var for fire år siden.

Som det framgår av dette kapittelet, kan det ventes endringer i landbrukspolitikken dersom det blir et regjeringsskifte. Hvor store disse blir, er likevel vanskelig å forutse. Det er store forskjeller i holdningene i de fire partiene, og ytterpunktene er Kristelig Folkeparti og Fremskrittspartiet. Samtidig er Venstres kandidater i mange spørsmål sterkt splittet i synet på viktige spørsmål. Det tyder på at den endelige sammensetningen på Stortinget blir svært

viktig både når det gjelder hvilke partier som får flertall, deres innbyrdes størrelse og hvilke enkeltpersoner som kommer inn på Stortinget.

3 Internasjonale spørsmål

I undersøkelsen fikk stortingskandidatene også spørsmål omkring internasjonale forhold som EØS-avtalen, EU-medlemskap og WTO-forhandlingene. Internasjonale bestemmelser og rammeverk får stadig større betydning for det norske landbruket. Derfor kan politikernes holdninger til disse spørsmålene si noe om konteksten det norske landbruket vil utvikle seg innenfor i årene fremover.

For å sikre den nasjonale produksjonen av landbruksvarer benytter Norge seg av importvern. Importvernet kan deles i to grupper: det generelle importvernet for landbruksvarer og importvernet for bearbejdede jordbruksvarer (RÅK-varer). Målet med RÅK er å sikre avsetningen av den nasjonale råvareproduksjonen samtidig som det legges til rette for konkurranse i industriledet internasjonalt. Hvert år avtales det også målpriser som angir hvor mye jordbruket skal søke å ta ut i markedet gjennom markedsregulering. Slike tiltak gjør at bøndene kan få høyere priser enn de ellers ville fått på det åpne verdensmarkedet, og at den innenlandske produksjonen blir større enn den ellers ville blitt.

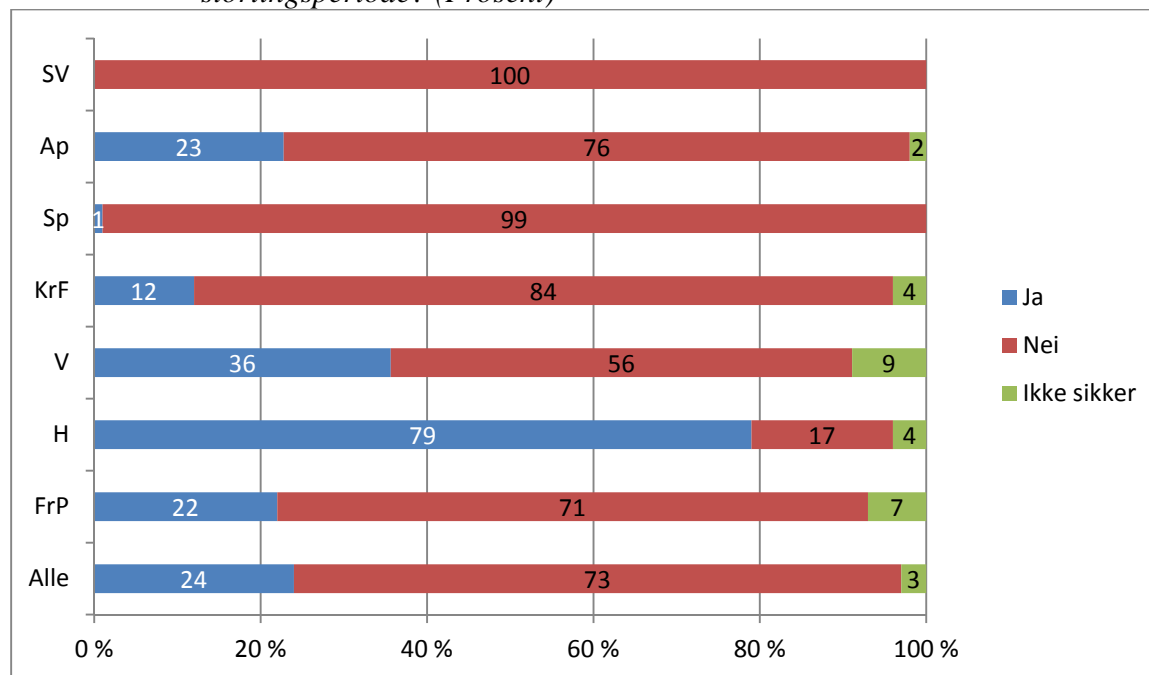
Internasjonale reguleringer påvirker like fullt rammebetingelsene for den norske landbrukspolitikken. Særlig gjelder dette landbruksavtalen i Verdens handelsorganisasjon (WTO) og EØS-avtalen. Mens det i flere år ble arbeidet hardt for å få en ny handelsavtale om landbruksvarer på plass i WTO som skulle liberalisere handelen ytterligere, er undertegningen av denne nå lagt på is. Det er en rekke årsaker til dette, men kanskje først og fremst den økonomiske krisen som har rammet både EU og USA. I mellomtiden gjelder den gamle avtalen. Norsk landbruk er også under press som en følge av EØS-avtalens artikkel 19, som sier at Norge og EU gradvis skal liberalisere handelen med landbruksvarer på en gjensidig fordelaktig basis, både gjennom å gi tollfrie kvoter og tollnedsettelse.

3.1 Syntet på norsk EU-medlemskap

Norge er blant de europeiske landene som har valgt å stå utenfor Den europeiske union. Spørsmålet om norsk EU-medlemskap er et stadig tilbakevendende tema i den politiske debatten, og det var rådgivende folkeavstemninger om spørsmålet i 1972 og 1994. Begge ga knapt flertall for nei til medlemskap, og Stortinget valgte å følge rådet fra folket. Lite tyder på at det vil bli en EU-avstemning i den kommende stortingsperioden. Mange av EU-landene befinner seg i en dyp økonomisk krise som setter samholdet innad i Unionen under press. Nei-siden har hatt flertall på meningsmålingene siden 2005, og det er lite sannsynlig at noe parti som sitter i regjering, vil starte en søknadsprosess uten å ha opinionen i ryggen. Like fullt kan det skje mye i løpet av den neste perioden som kan påvirke opinionen, ikke minst i forhold til EØS.

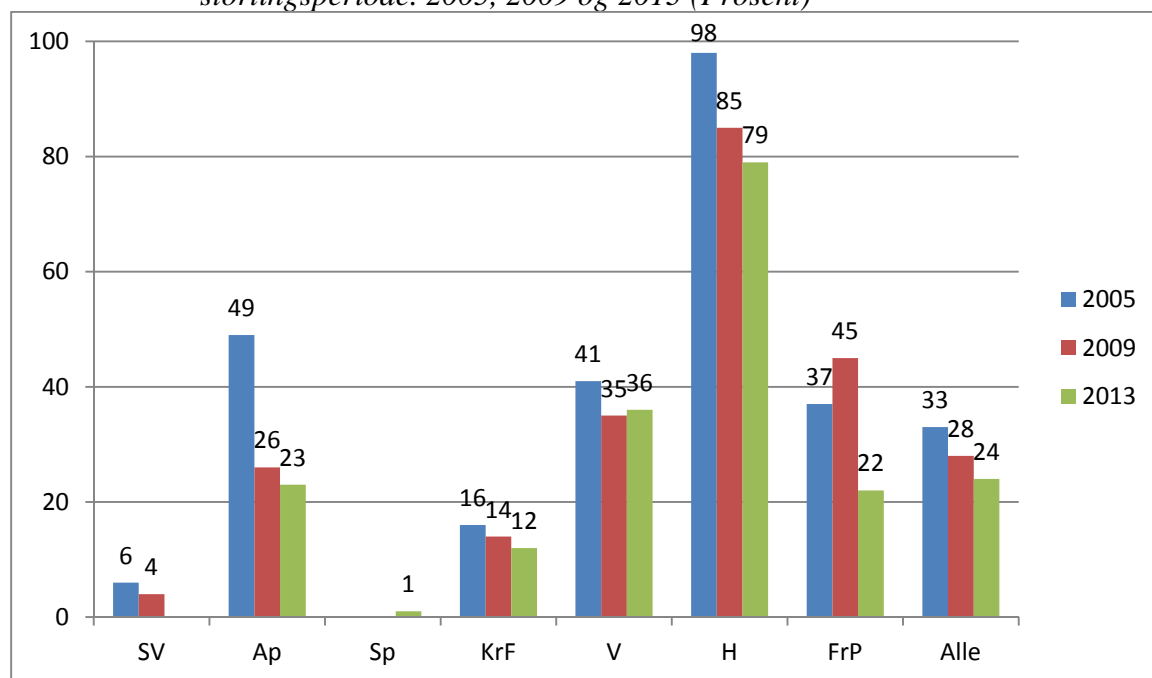
Kandidatene ble bedt om å ta stilling til påstanden: *Mener du det bør åpnes for å søke om EU-medlemskap i neste stortingsperiode?* Det er et klart flertall blant stortingskandidatene som ikke ønsker å søke om medlemskap. Det eneste unntaket er her Høyres kandidater, der hele 79 prosent svarer ja. Det partiet som i nest størst grad er innstilt på å åpne for en søknad, er Venstre, med 36 prosent som er positive til å sende en ny søknad.

Figur 3.1 *Mener du det bør åpnes for å søke om EU-medlemskap i neste stortingsperiode? (Prosent)*

Det samme spørsmålet har vært stilt i 2005 og 2009. Interessen for å sende en ny søknad har vært nedadgående i hele perioden, når vi ser alle kandidatene under ett. Mens 33 prosent var positive i 2005, sank andelen til 28 prosent i 2009, og altså ytterligere fire prosentpoeng færre blant årets stortingskandidater. Den største endringen har skjedd blant Arbeiderpartiets kandidater, som i perioden har halvert andelen som er positive til å sende en ny søknad, men også blant Høyres kandidater har andelen gått tilbake med nær 20 prosentpoeng i perioden.

Figur 3.2 Andeler som mener det bør åpnes for å søke om EU-medlemskap i neste stortingsperiode. 2005, 2009 og 2013 (Prosent)

3.2 EØS-avtalen

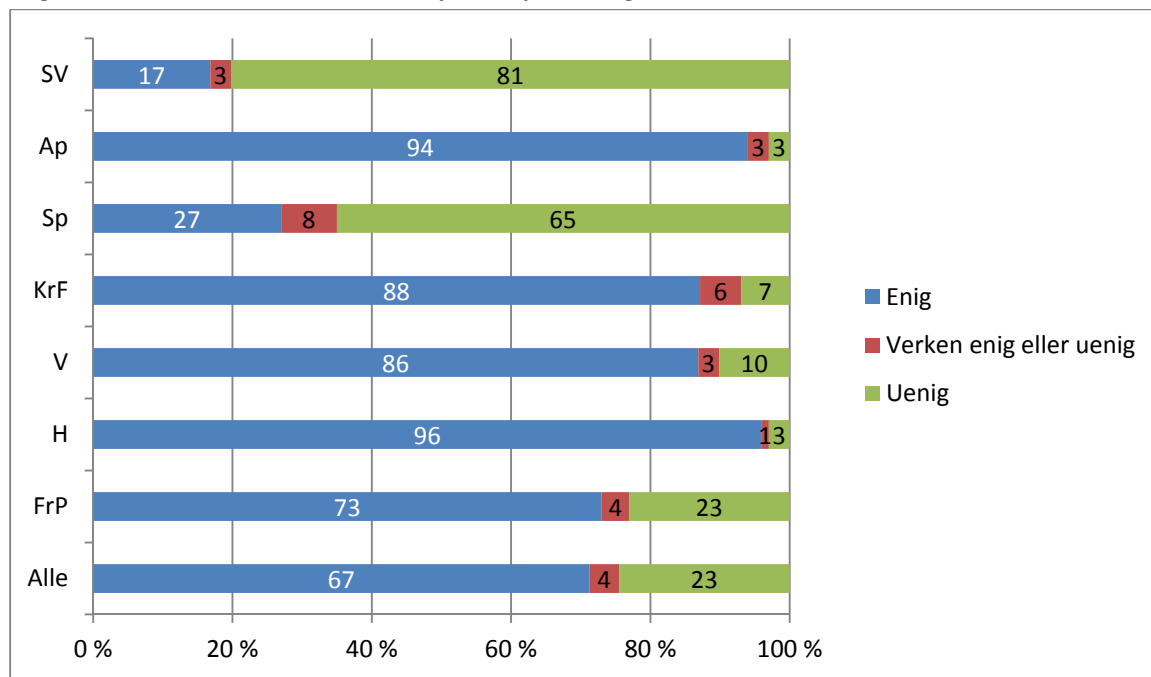
Avtalen om Det europeiske økonomiske samarbeidsområdet (EØS) regulerer samhandel mellom EU og EFTA-landene (med unntak av Sveits). Selv om avtalen ikke omfatter fisk og landbruk, skal Norge og EU, i henhold til artikkel 19 i avtalen, gjennomgå vilkårene for handel med basis-landbruksvarer med to års mellomrom. Målet med disse forhandlingene er en gradvis liberalisering av handelen med landbruksvarer mellom EU og Norge. Det vil si at EU, som verdens største landbrukseksportør, har klare offensive interesser, mens Norge, som en stor nettoimportør med landbruksproduksjon nesten utelukkende innrettet mot eget hjemmemarked, har klare defensive interesser.

EØS-avtalen kan anses å være et kompromiss mellom frihandelsavtalen, som vi hadde fra 1972 fram til EØS-avtalen ble inngått, og fullt medlemskap i EU. Noen kan foretrekke EØS-avtalen som et alternativ til medlemskap, fordi avtalen inkluderer EFTA-pilaren og EU-pilaren i et felles europeisk samarbeidsområde med fri flyt av varer, tjenester, kapital og arbeidskraft, mens andre viktige områder som et EU-medlemskap ville medført, er utenfor. Andre igjen vil kunne støtte EØS-avtalen fordi de ser på den som et skritt på veien mot fullt medlemskap i EU.

Politikerne ble bedt om å ta stilling til påstanden: *EØS-avtalen er en fordel for Norge totalt sett.*

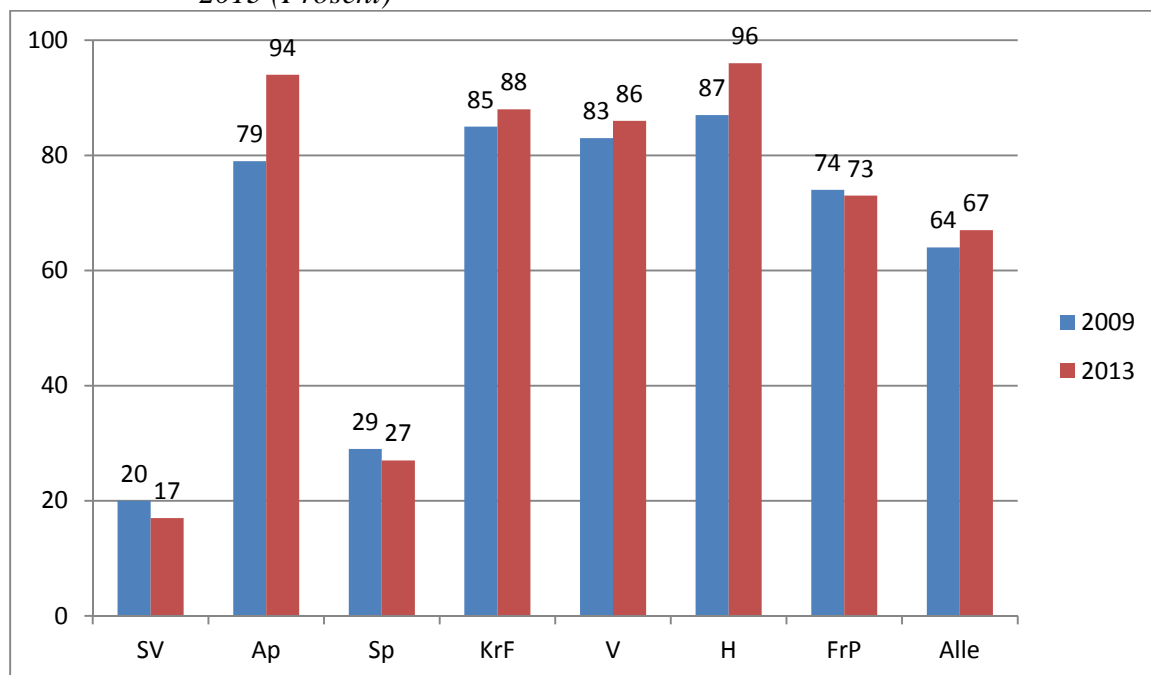

Figur 3.3 EØS-avtalen er en fordel for Norge totalt sett. (Prosent)

Av alle kandidatene mener 67 prosent at EØS-avtalen er en fordel for Norge totalt sett. Kandidatene til SV og Senterpartiet er de mest kritiske, med henholdsvis bare 17 og 27 prosent som er enige. De øvrige partiene har store flertall blant sine stortingskandidater som er enige i påstanden.

Figur 3.4 Andeler som mener EØS-avtalen er en fordel for Norge totalt sett. 2009 og 2013 (Prosent)

Totalt sett er det svært liten endring fra forrige stortingsvalg i dette spørsmålet. I den inneværende fire-årsperioden har ulike sider ved EØS-avtalen vært under sterk debatt. Blant annet postdirektivet, vikardirektivet og datalagringsdirektivet har blitt møtt med store protester. Man skulle dermed tro at støtten til EØS-avtalen var lavere i 2013 enn i 2009. Avtalen har likevel styrket seg i Arbeiderpartiet og i Høyre spesielt, med en økning på henholdsvis 15 og ni prosentpoeng i de to partiene. Dette skyldes muligens at mange i disse partiene ser at et norsk EU-medlemskap er urealistisk eller uønsket slik den politiske situasjonen er både i Norge og EU per i dag, og at EØS-avtalen derfor totalt sett er det beste for Norge.

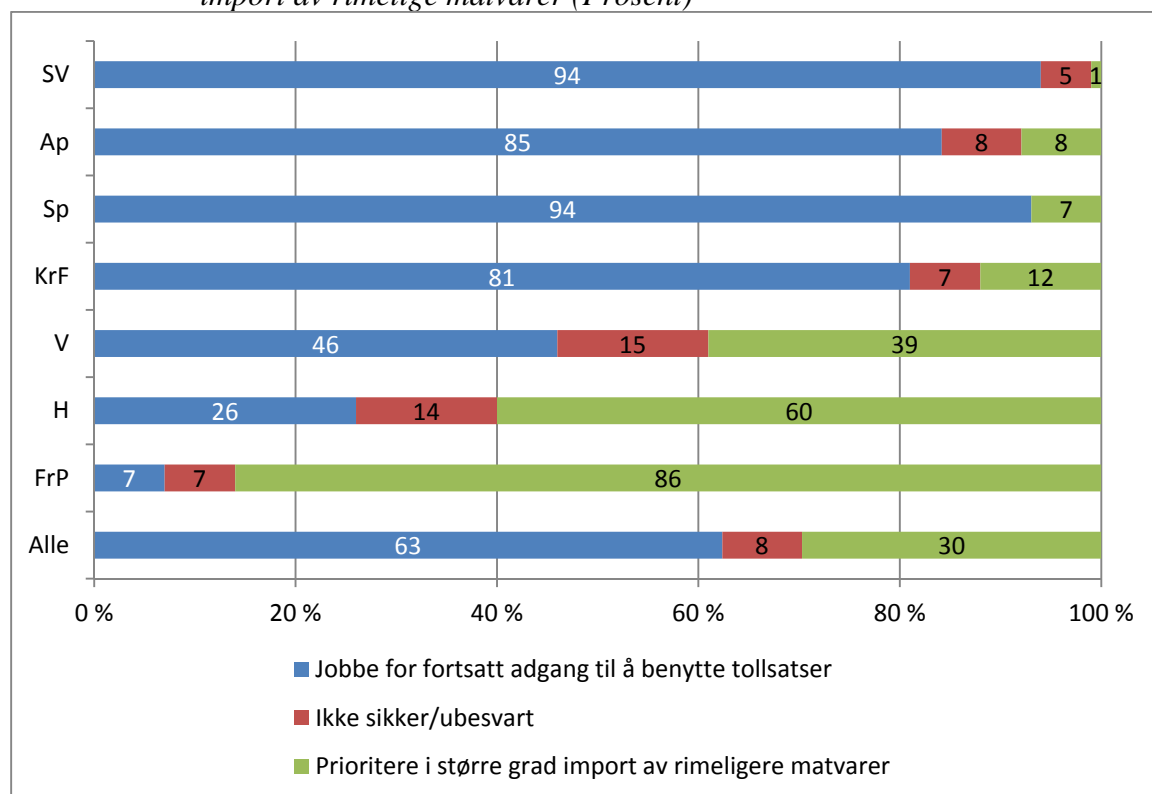
3.3 Tollvern

Landbruksavtalen i Verdens handelsorganisasjon (WTO) har stor betydning for hvordan Norge innretter landbrukspolitikken med hensyn til grensevern og muligheten til å gi statlige overføringer til landbruket. WTO skisserer opp overordnede rettigheter og plikter Norge har med hensyn til internasjonal handel i forhold til øvrige medlemmer i WTO. Den gjeldende WTO-avtalen trådte i kraft 1. januar 1995. Her ble Norge pålagt forpliktelser knyttet til blant annet markedstilgang og eksportstøtte, hvor den største endringen var at det kvantitative importvernet for jordbruksvarer ble erstattet med et tollbasert importvern.

Forhandlingene om en ny WTO-avtale ble påbegynt i 2001 (Doha-runden). Disse var nær ved å bli konkludert i 2005, men man lyktes ikke i å komme i havn. Den økonomiske krisen siden høsten 2008 medførte at flere land fikk mer proteksjonistiske interesser, og det er per i dag lite som tyder på at forhandlingene vil ta til igjen med det første. Dersom forhandlingene hadde resultert i en avtale slik den lå på bordet i 2008, ville det fått vesentlig betydning for det norske landbruket og den landbruksbaserte næringsmiddelindustrien. En slik avtale ville innbåret betydelig kutt i tollsatser og/eller vesentlig økte tollfrie kvoter inn til Norge.

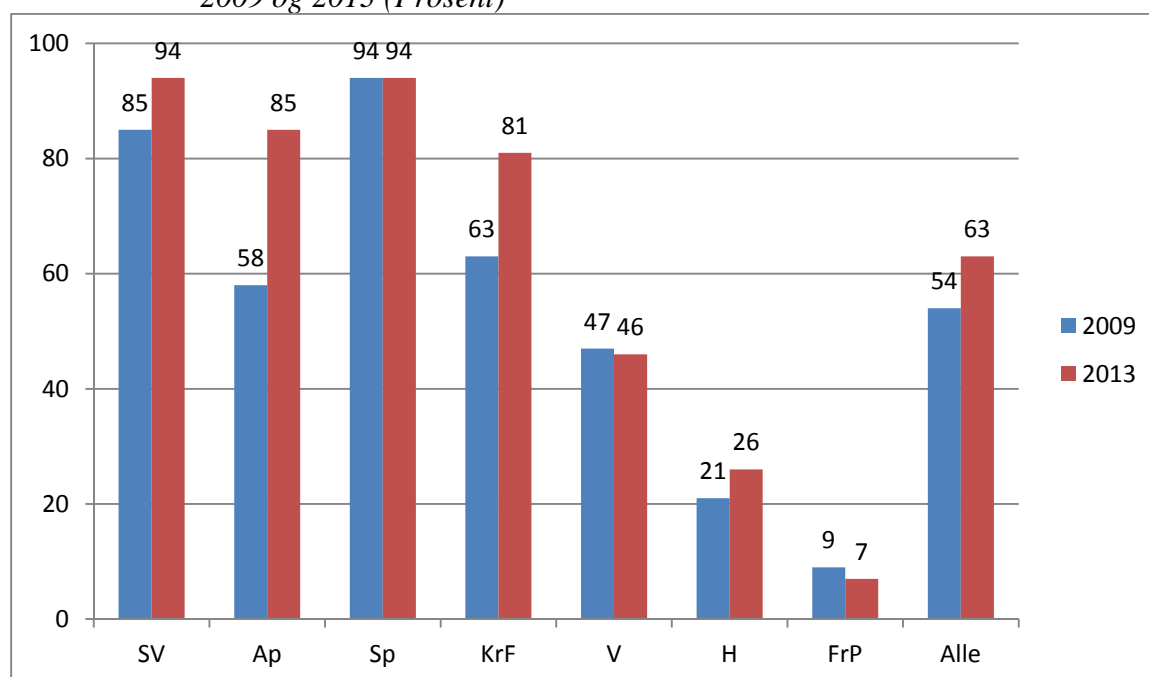
Selv om det per i dag skjer lite i WTO-sammenheng, er det av interesse å vite hvilke prioriteringer de ulike stortingskandidatene mener er riktige når de blir stilt overfor følgende spørsmål: *De fleste industriland benytter seg av grensevern og tollsatser for å sikre egen matproduksjon. WTO-avtalen regulerer blant annet adgangen til å benytte tollsatser på importert mat for å beskytte egen landbruksproduksjon. Hva synes du Norge bør legge mest vekt på i en slik sammenheng? «Jobbe for fortsatt adgang til å benytte tollsatser og andre virkemidler for å sikre egen landbruksproduksjon, selv om dette kan medføre høyere matvarepriser for forbrukerne» eller «prioritere i større grad import av rimeligere matvarer, selv om dette innebærer en svekkelse av nasjonal matproduksjon»*

Figur 3.5 Jobbe for fortsatt adgang til å bruke tollsatser eller i større grad prioritere import av rimelige matvarer (Prosent)

Både innad i – og mellom – partiene er stortingskandidatene splittet i synet på hva Norge bør vektlegge dersom valget står mellom liberalisering av handelen med landbruksvarer eller å beskytte norsk matvareproduksjon. Nær to av tre av alle kandidatene prioriterer å jobbe for å opprettholde grensevernet, 30 prosent prioriterer økt import, mens åtte prosent oppgir at de ikke er sikre. De rødgrønne partiene og Kristelig Folkeparti har store flertall som prioriterer å jobbe for å beskytte landbruket i Norge. På den andre siden oppgir hele 86 prosent av Fremskrittspartiets kandidater at de ønsker mer import, mens Høyre og Venstre følger etter med henholdsvis 60 og 39 prosent. Spesielt Venstre er splittet i dette spørsmålet, med 46 prosent som vil arbeide for grensevern og 39 prosent som oppgir at de vil prioritere økt import. Venstre har også den høyeste andelen som oppgir at de ikke er sikre på hva de vil prioritere.

Figur 3.6 Andeler som mener Norge bør jobbe for fortsatt adgang til å bruke tollsatser. 2009 og 2013 (Prosent)

Det samme spørsmålet ble stilt i 2009. Ser vi på alle stortingskandidatene under ett, så har det vært en økning i andelen som ønsker å prioritere norsk landbruksproduksjon framfor økt import. Totalt sett er det i dag 63 prosent mot 54 prosent i 2009. Spesielt har andelen som prioriterer norsk produksjon, økt sterkt i Arbeiderpartiet, fra 58 til 85 prosent, og i Kristelig Folkeparti, fra 63 til 81 prosent.

3.4 Konklusjoner

Å sende en søknad om EU-medlemskap er lite aktuelt de neste fire årene, skal vi tro det flertallet av stortingskandidatene oppgir. Andelene som ønsker dette har gått tilbake siden 2005, som var det året som tilslutningen til en medlemskapsøknad var størst. Tilbakegangen har vært mest markant blant kandidatene til Arbeiderpartiet, Høyre og Fremskrittspartiet, som jo også er de partiene som tidligere har hatt høyest tilslutning til EU-medlemskap. Det er like fullt fortsatt 79 prosent av Høyres stortingskandidater som ønsker å åpne for EU-medlemskap i kommende periode. Venstre er det nest mest positive partiet, med 36 prosent av kandidatene som ønsker å sende søknad.

Mens interessen for EU-medlemskap er redusert, har tilslutningen til EØS-avtalen økt svakt hvis vi ser på alle kandidatene under ett. I noen partier, SV, Sp og FrP, har tilslutningen til at EØS-avtalen er en fordel for Norge totalt sett, gått svakt tilbake, mens den har økt forholdsvis markert blant Arbeiderpartiets, 15 prosentpoeng, og Høyres kandidater, ni prosentpoeng, siden 2009. Denne økningen kommer til tross for at det har vært stor motstand mot blant annet postdirektivet, vikardirektivet og datalagringsdirektivet i perioden. Det er

derfor nærliggende å tro at økningen i andeler som mener EØS-avtalen er positiv for Norge totalt sett blant Arbeiderpartiets og Høyres stortingskandidater skyldes at man nå i større grad enn tidligere anser EU-medlemskap som en uaktuell problemstilling i den dype krisen som EU og eurosamarbeidet står oppe i.

Forhandlingene om en ny WTO-avtale har også strandet siden den økonomiske krisen rammet mange av medlemslandene i 2008, og ligger nå på is. Dersom forhandlingene hypotetisk sett skulle ta til igjen, så ønsker representantene for de rødgrønne partiene og KrF å jobbe for en avtale som sikrer adgang til fortsatt å bruke tollsatser framfor å arbeide for en avtale som gir billigere import. Fremskrittspartiet og Høyre er klare på at de ønsker å prioritere import av rimeligere matvarer framfor bruk av tollsatser, og Venstre er i en mellomposisjon også i dette spørsmålet. Den største endringen som har skjedd i dette spørsmålet har skjedd i Arbeiderpartiet, Kristelig Folkeparti og SV, hvor andelen av kandidatene som ønsker å prioritere tollvernet har økt betydelig siden 2009.

4 Forbruker og matmarked

I dette kapittelet vil vi se på hva stortingskandidatene som forbrukere mener om matvarekvalitet og prisnivå i Norge. Videre vil vi stille spørsmål om hva de mener om noen matvare- og konkurransepolitiske spørsmål.

4.1 Stortingskandidatene som forbrukere

I likhet med resten av befolkningen er stortingskandidatene også forbrukere, og har dermed også meninger både om hva som er viktig for dem selv når de velger matvarer, hvordan kvaliteten er, og om hvor mye maten koster dem.

Hva vektlegger du mest når du kjøper mat?

Kandidatene ble bedt om å svare på følgende spørsmål: *Av det følgende, hva er det du vektlegger mest når du kjøper matvarer?*

Tabell 4.1 Av det følgende, hva er det du legger mest vekt på når du kjøper matvarer?⁷

	SV (N=80)	Ap (N=66)	Sp (N=77)	KrF (N=73)	V (N=59)	H (N=72)	FrP (N=73)	Alle (N=500)
At maten er trygg	89	77	90	73	70	61	62	75
At maten smaker godt	60	65	79	59	78	75	63	68
At maten er billig	15	15	4	22	17	26	37	19
At maten ser delikat ut	5	12	5	14	9	14	7	9
Ingen av delene/ikke sikker/ubesvart	0	0	0	1	0	1	0	-
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100

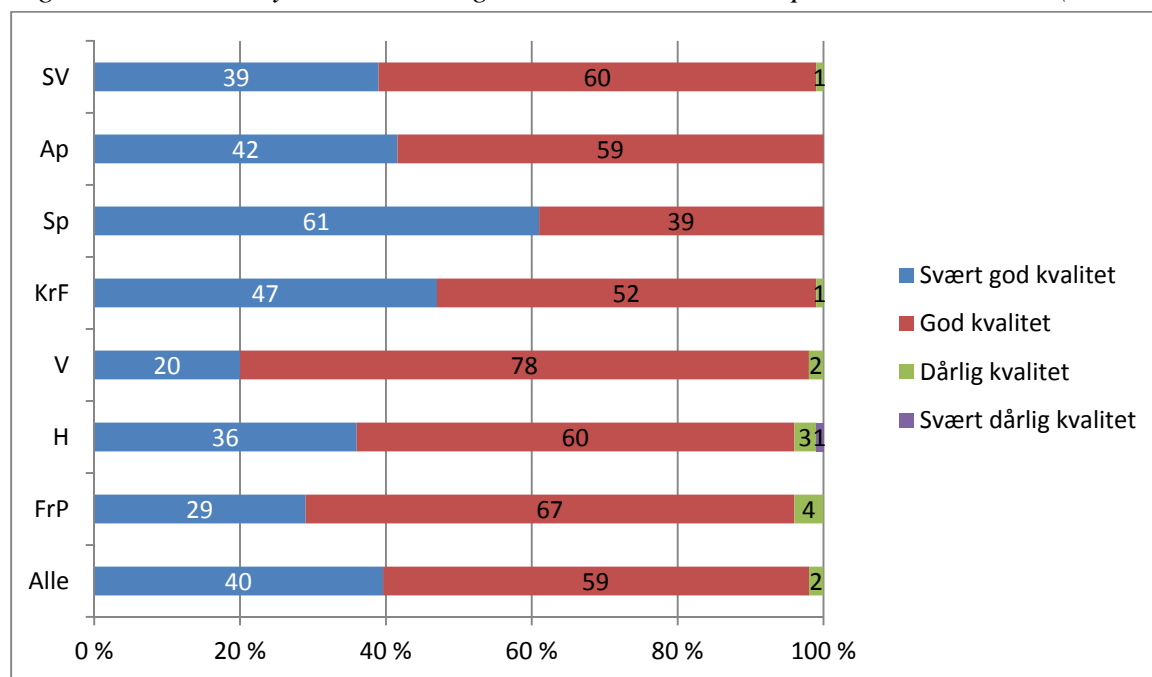
To forhold peker seg ut som spesielt viktige for stortingskandidatene, at maten er trygg, som oppgis av 75 prosent av alle kandidatene, og at maten smaker godt, som oppgis av 68 prosent. Prisen oppgis av 19 prosent, og at maten ser delikat ut, av ni prosent. Det er ikke så veldig store partiskiller i dette spørsmålet, men det er kanskje en tendens til at kandidatene fra

⁷ Maks to svar.

Venstre, Høyre og Fremskrittspartiet vektlegger smak noe høyere enn trygghet, og i tillegg noe høyere vektlegging av at maten er billig, enn de rødgrønne kandidatene.

Videre ble kandidatene bedt om å oppgi hva de mener om det generelle kvalitetsnivået på norske matvarer.

Figur 4.1 Hva synes du om det generelle kvalitetsnivået på norske matvarer?(Prosent)

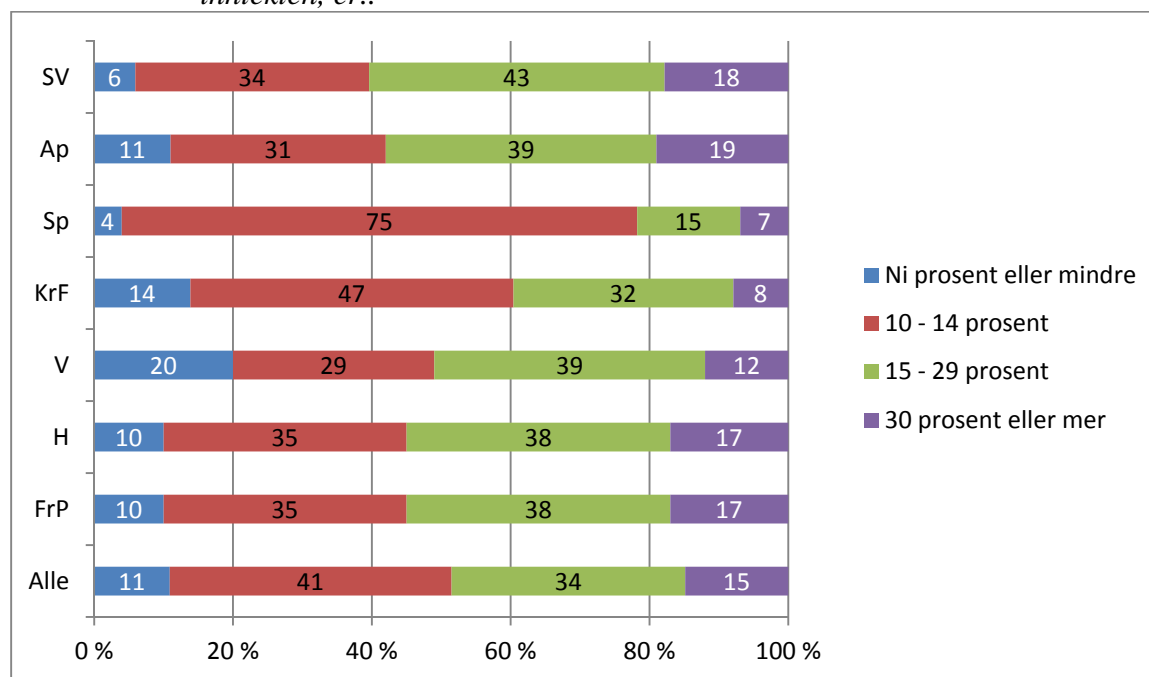
Det er overveldende enighet blant stortingskandidatene om at norske matvarer har god kvalitet. Bare to prosent oppgir svaralternativet «dårlig kvalitet». De øvrige fordeler seg på 40 prosent som svarer «svært god kvalitet» og 58 prosent som svarer «god kvalitet». Det er noen forskjeller mellom de ulike partiene i hvordan de fordeler seg mellom disse to svaralternativene. Senterpartiets kandidater svarer i størst grad «svært god kvalitet» og Venstres kandidater utgjør det andre ytterpunktet med å ha færrest som svarer «svært god kvalitet».

Hva koster maten oss?

Med jevne mellomrom er spørsmålet om pris på norske matvarer tema for diskusjon i media og politiske debatter. Norske matvarepriser henger blant annet sammen med det generelle prisnivået i Norge. Stortingskandidatene ble bedt om å ta stilling til et kunnskapsspørsmål: *Hvor stor andel av inntekten, i prosent, tror du en gjennomsnittsfamilie i Norge bruker på*

mat? Spørsmålet ble først stilt uhjulpet eller åpent. De som svarte «ikke sikker», fikk oppgitt sju ulike svaralternativer⁸.

Figur 4.2 Tror du at det en gjennomsnittsfamilie i Norge bruker på mat i prosent av inntekten, er..

Det riktige svaret på spørsmålet er 13,3 prosent⁹. Drøyt fire av ti av alle stortingskandidatene, 41 prosent, valgte å svare innenfor det intervallet som er riktig, altså 10 til 14 prosent. Om lag halvparten av respondentene, 49 prosent, tror at vi bruker en høyere andel på mat enn vi gjør. Bortsett fra Senterpartiets kandidater, hvor hele tre av fire svarer innenfor det riktige intervallet, så er det ingen spesielle skiller mellom kandidatene til partiene. At nær halvparten av stortingskandidatene mener at vi bruker 15 prosent eller mer av inntekten til matvarer, kan tyde på at det fortsatt er viktig å formidle at norske matvarepriser henger sammen med kostnadsnivået for øvrig, og at andelen i forhold til inntekt er lav sammenlignet med andre land, og langt lavere enn mange tror.

4.2 Matvarepolitiske spørsmål

Landbrukssamvirket består i dag av 16 landsdekkende organisasjoner som har 50 000 individuelle medlemmer og om lag 16 000 ansatte¹⁰. Noen av organisasjonene er innkjøpssamvirker, mens andre er salgssamvirker, som fungerer som bondens forlengede arm

⁸ Alternativene som ble gitt, var følgende: Inntil 5 %, 6–9 %, 10–14 %, 15–19 %, 20–24 %, 25–29 %, 30 % eller mer og ikke sikker/ubesvart. I figur .. er noen av alternativene slått sammen.

⁹ <http://www.landbruk.no/Norsk-Landbruk/Myter-og-fakta/Myte-Norsk-mat-er-dyr#.Ue5s8Z04VaQ>

¹⁰ <http://www.samvirke.org/SamvirkeiNorgeogInternasjonalt/INorge/Landbrukssamvirket.aspx>

inn i markedet. Disse skal sikre bøndene markedstilgang og en best mulig pris for varene. De største samvirkebedriftene i landbruket er TINE, Nortura og Felleskjøpet.

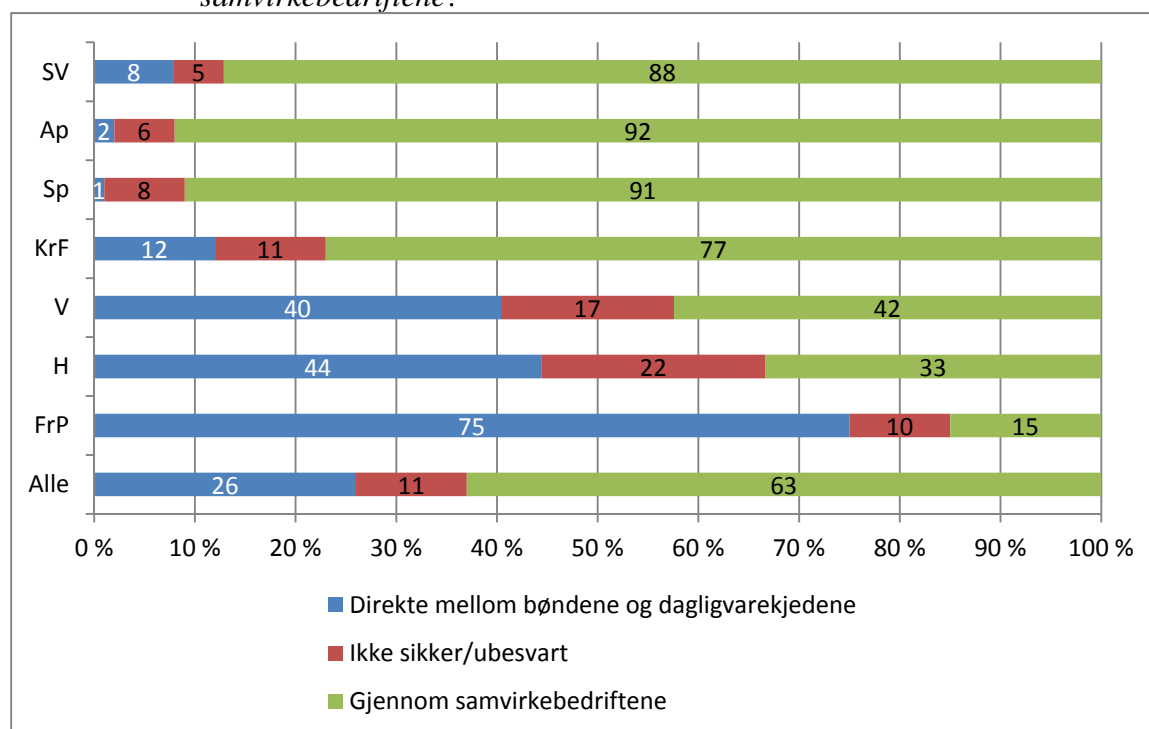
Etableringen av samvirkebedrifter har vært et av de avgjørende elementene i «den norske landbruksmodellen». I tillegg til å være et viktig redskap for bøndene for å oppnå en høyest mulig del av verdiskapingen for sine produkter, så ble det i 1930 inngått et samarbeid, der staten ga samvirkene ansvaret for å sikre at hele landet ble forsynt med ferske jordbruksprodukter til noenlunde like priser.

Samvirkeorganisasjonene har vokst seg store, og på 1980- og 1990-tallet begynte det å bli etterlyst mer konkurranse i matvaremarkedet. Spesielt på meierisiden hadde TINE nærmest hundre prosent av markedet. Med Synnøve Finden og Q-meieriene, samt en økende import, er markedsandelen til TINE vesentlig redusert, selv om TINE fortsatt er den største aktøren på meierisiden i Norge.

At det har vært sterke og bondeide samvirkebaserte bedrifter, har, slik mange ser det, vært helt avgjørende for å kunne sikre at produsenter kan levere sine produkter fra alle kanter av landet, og for å sikre at en høyest mulig andel av fortjenesten kommer bonden til gode.

Stortingskandidatene ble bedt om å svare på et spørsmål som gir en pekepinn på om de forstår betydningen samvirket har hatt og fortsatt har for bøndene, og om de mener det er viktig å videreføre bøndenes eget engasjement ut i markedet: *Når det gjelder bøndenes leveringsavtaler med dagligvarekjedene, foretrekker du en løsning der hver enkelt bonde forhandler direkte med dagligvarekjedene, eller bør leveringsavtalene i størst mulig grad forhandles gjennom samvirkebedriftene?*

Figur 4.3 Når det gjelder bøndenes leveringsavtaler med dagligvarekjedene, foretrekker du en løsning der hver enkelt bonde forhandler direkte med dagligvarekjedene, eller bør leveringsavtalene i størst mulig grad forhandles gjennom samvirkebedriftene?

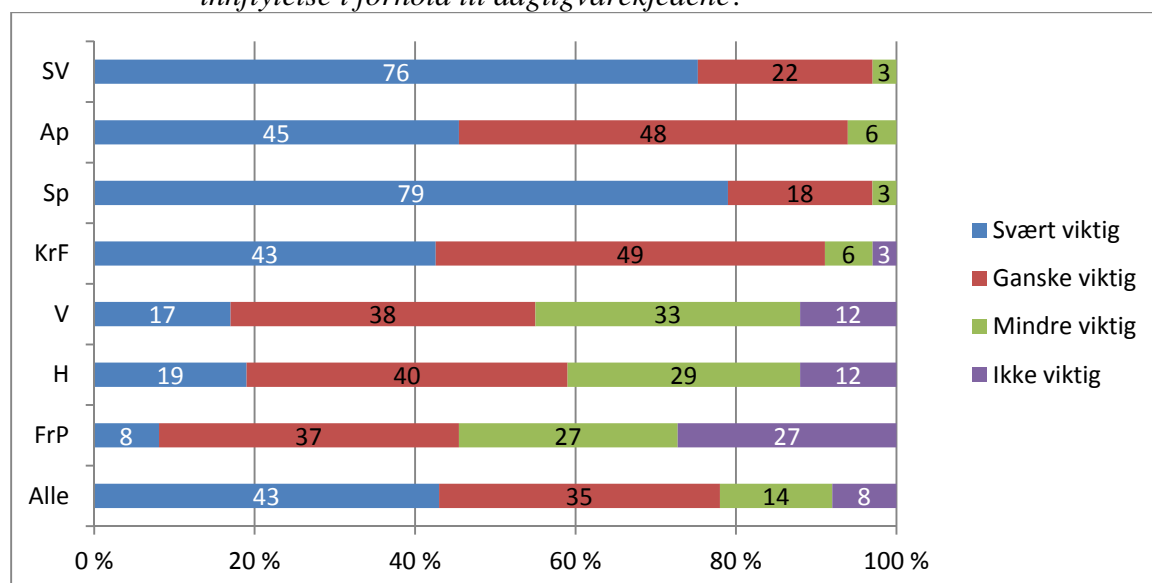

I dette spørsmålet er det store forskjeller mellom de rødgrønne sammen med Kristelig Folkepartis kandidater på den ene siden, og Venstres, Høyres og Fremskrittspartiets kandidater på den andre siden, om enn med ikke ubetydelige gradsforskjeller mellom de tre sistnevnte partiene. Fremskrittspartiet har de kandidatene som i aller klareste grad svarer at bonden bør forhandle direkte med dagligvarekjedene. Hele tre av fire av kandidatene oppgir dette, mens bare 15 prosent mener at forhandlingene i størst mulig grad bør skje gjennom samvirkebedriftene. Høyres kandidater fordeler seg med 44 prosent for direkte avtaler og 33 prosent for samvirkene, og tilsvarende for Venstres kandidater er 40 og 42 prosent. Blant Høyres og Venstres kandidater er det også forholdsvis høye andeler som ikke var sikre eller lot spørsmålet stå ubesvart; henholdsvis 22 og 17 prosent.

Samtidig som bøndenes tidligere mange geografisk avgrensede kooperativer etter hvert har slått seg sammen i landsomfattende konserner, så har også dagligvarehandelen blitt konsentrert gjennom kjeder som sørger for felles distribusjon og innkjøpsavtaler på vegne av de enkelte butikkene. I dag har Norgesgruppen 37 prosent av markedet, Reitangruppen og Coop har omtrent 25 prosent hver, og ICA, som ønsker innkjøpssamarbeid med Norgesgruppen, har 12 prosent. Dagligvarekjedene har også innført egne merkevarer, som konkurrerer mot samvirkebedriftenes etablerte merkevarer. Det har også vært gjort forsøk på å knytte produsentene direkte til kjedene. I grøntsektoren er dette allerede en realitet, der grøntprodusenter inngår direkte kontrakter med kjedene, og vilkår for å ha kontrakt er at man ikke kan levere til andre. Rema 1000 har også kjøpt seg inn i fjørfeslakterier. Bekymringen til bøndene er at kjedemakten styrkes ytterligere på bekostning av de som produserer maten.

Politikerne ble bedt om å ta stilling til spørsmålet: *Norske bønder eier landbruks-samvirkene Tine, Gartnerhallen, Hoff, Nortura, Felleskjøpet og Honningcentralen. De har som oppgave å omsette råvarene fra norske bønder i markedet til en god pris. Hvor viktig er det at bonden gjennom sitt eierskap i samvirkebedriftene har innflytelse i forhold til dagligvarekjedene?*

Figur 4.4 *Hvor viktig er det at bonden gjennom sitt eierskap i samvirkebedriftene har innflytelse i forhold til dagligvarekjedene?*

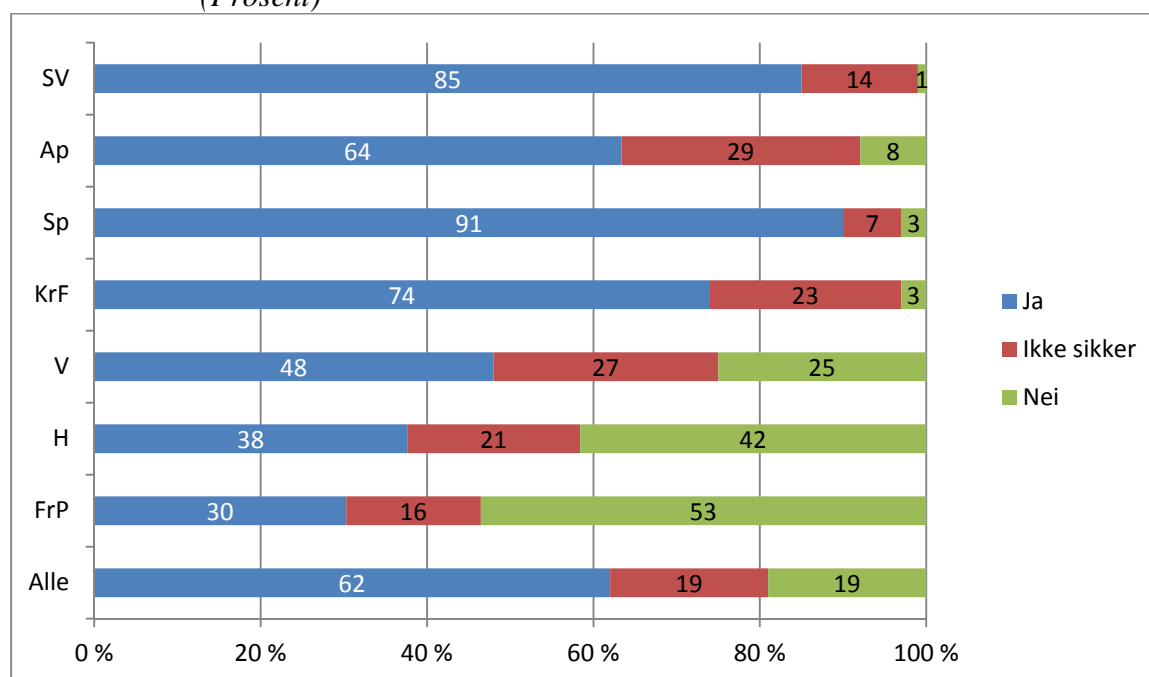

To partier skiller seg spesielt ut ved å ha kandidater som mener at det er «svært viktig» at bonden sikrer seg innflytelse overfor dagligvarekjedene; det er Senterpartiet og SV, der henholdsvis 79 og 76 prosent oppgir dette. Arbeiderpartiets og Kristelig Folkepartis kandidater velger i større grad å oppgi enten at det er «svært viktig» eller «ganske viktig». Venstres, Høyres og Fremskrittspartiets kandidater er mer splittet i synet på dette spørsmålet, og andelene deler seg i henholdsvis 55, 59 og 45 prosent som oppgir enten «svært viktig» eller «ganske viktig», mens de øvrige oppgir enten «mindre viktig» eller «ikke viktig».

Matkjedeutvalget, under ledelse av Einar Steensnæs, leverte en utredning i april 2011, som dokumenterte at konsentrasjonen i dagligvarehandelen rammet både forbrukere, ansatte og bønder (NOU 2011:4, 2011). Flertallet i utvalget mente at det det var nødvendig med mer innsyn og åpenhet rundt forhandlingene som kjedene har med leverandørene, og foreslo at det ble innført en ny lov om forhandlinger og god handelsskikk. Dette ble fulgt opp av regjeringen, som i oktober 2012 nedsatte et lovutvalg som fikk i oppgave å utrede hvordan prinsippet om god handelsskikk og hensynet til forbrukerne best kan ivaretas i lovgivningen. Dagligvarelovutvalget presenterte sin utredning 30. april i år; et enstemmig utvalg konkluderte med at det var et behov for et lovverk og anbefalte opprettingen av et Handelstilsyn for å håndheve loven¹¹. Forslaget til lov er ute til høring.

Stortingskandidatene ble bedt om å ta stilling til følgende: *Matkjedeutvalget, som la fram sin innstilling i 2011, avdekket ubalanse i styrkeforholdet mellom aktørene i verdikjeden for mat. Utvalget synliggjorde også uklare forhold knyttet til forhandlinger og avtaler mellom dagligvarekjedene og produsentene av varer. Derfor foreslo utvalget å innføre en lov om forhandlinger og god handelsskikk. Er du enig i at det bør innføres en slik lov?*

Figur 4.5 Er du enig i at det bør innføres en lov om forhandlinger og god handelsskikk? (Prosent)

¹¹ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/dok/regpubl/prop/2012-2013/prop-164-s-20122013/4/6.html?id=728550>

Også her avtegner det seg et bilde av at holdningen til hvordan organiseringen av matvarekjeden fra jord til bord bør være, er svært politisert, der spesielt Fremskrittspartiet er lite bekymret for konsentrasjonen i dagligvarekjedene og de utfordringene dette gir for forbrukere og matprodusenter, og kanskje heller ser på samvirkemakten som problematisk, mens Høyre er delt i dette spørsmålet. På den andre siden er de rødgrønne og Kristelig Folkeparti opptatt av å framskaffe åpenhet og retningslinjer for hvordan forhandlinger mellom produsenter og kjedene bør foregå. Venstre befinner også her seg i en mellomposisjon der knapt halvparten ønsker en slik lov.

4.3 Konklusjoner

Når det gjelder de matvarepolitiske spørsmålene, går det et skille mellom partiene i graden av hvor bekymret de er for konsentrasjon i produksjonsleddet versus dagligvarehandelen. Mens de rødgrønne partiene er opptatt av at det er viktig at matvareprodusentene styrker sin stilling og tar ut sin andel av overskuddet i kjeden, og at kjedenes makt bør begrenses, så ser det ut som de borgerlige partiene i større grad mener at det er matvareprodusentenes makt som bør begrenses, mens konsentrasjonen i dagligvarekjedene er mindre bekymringsfull. Som forbrukere er det ikke store partipolitiske skillelinjer mellom kandidatene til de ulike partiene. Trygg mat og at maten smaker godt, er viktig for de fleste kandidatene, og det er bred enighet om at matvarekvaliteten i Norge er god.

5 Framtidssyn – skyer i horisonten?

Norge står i en særstilling i Europa. Fem år etter at finanskrisen brøt ut, er veksten svak eller ikke-eksisterende og arbeidsløsheten høy i mange land. I Norge fortsetter veksten, og arbeidsløsheten er lav. Oljen og gassen gir oss et spesielt godt utgangspunkt, og mulighet til å øke vår levestandard. Samtidig er faren der for at vi gjør oss avhengig av oljen og gassen, som er naturressurser som ikke varer til evig tid, og de vil også på sikt byttes ut med andre energikilder. Vi har også et helt spesielt godt bytteforhold. Den norske krona er sterk, og import er billig.

Den spesielle situasjonen vi er i, kan også på sikt skape problemer. Høy aktivitet i olje- og gassvirksomheten og leverandørindustrien driver opp lønnsnivå og boligpriser, og gjør det vanskeligere for annen virksomhet å lykkes. Spesielt gjelder det for de bedriftene som produserer for eksport eller er utsatt for konkurranse fra import. Den høye etterspørselen etter arbeidskraft i Norge har ført til økt innvandring fra andre deler av Europa. Dette bidrar igjen til å øke presset på offentlige tjenester og på boligmarkedet, spesielt i pressområdene. De høye prisene og lavt rentenivå har ført til at gjeldsgraden har økt. Norsk økonomi er sårbar.

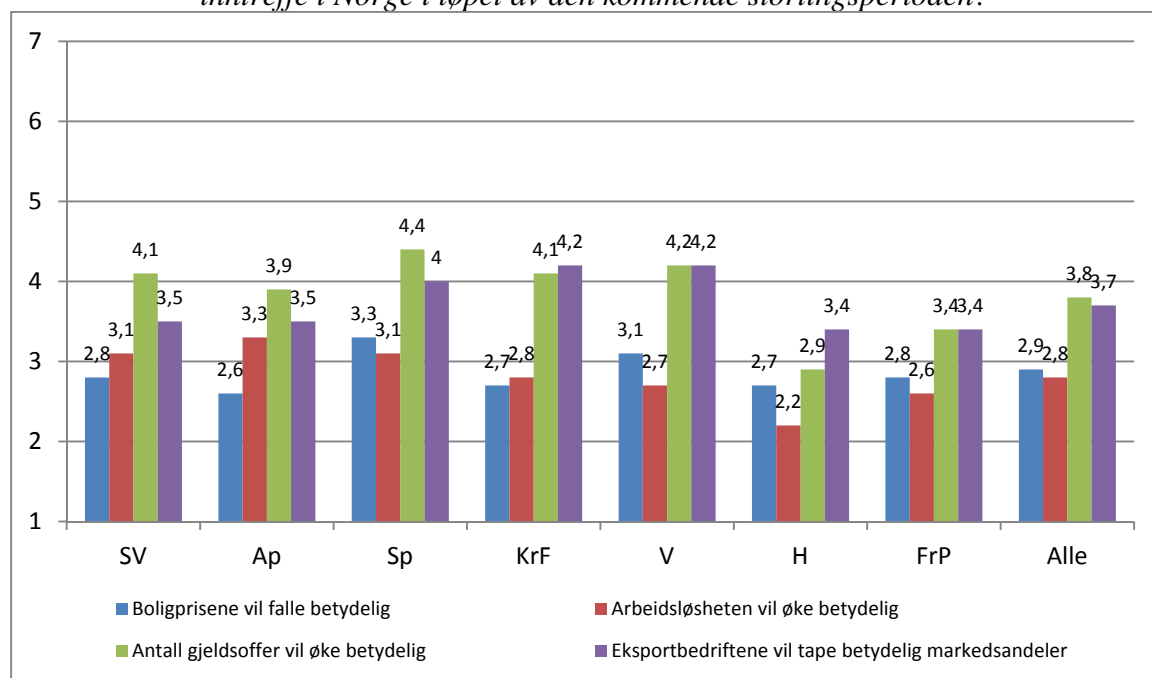
5.1 Sannsynlighet for krise?

Spørsmålet vi reiser, er om stortingskandidatene er forberedt på eventuelle sjokk i norsk økonomi i den kommende stortingsperioden, og vi har derfor stilt dem spørsmål om hvor sannsynlig de mener det er at boligprisene faller vesentlig, arbeidsløsheten øker, antall gjeldsoffer øker, og at eksportbedriftene taper betydelige markedsandeler.

Ingen ting tyder på at kandidatene mener sannsynligheten for økonomisk krise er stor, men de er heller ikke sikre på at det ikke kan komme vanskelige tider i Norge allerede de første årene. I gjennomsnitt ligger svarene deres nær fire, som er midtpunktet på skalaen, altså ikke veldig lite sannsynlig, men heller ikke veldig sannsynlig med en økonomisk nedtur. Det som anses mest nærliggende, er at antallet gjeldsoffer øker betydelig og at eksportbedrifter taper vesentlige markedsandeler. De anser det som mindre sannsynlig at boligprisene vil falle og at arbeidsløsheten vil stige mye.

Det kan se ut til at kandidatene til Senterpartiet, Venstre og Kristelig Folkeparti er de som mener at økonomisk krise er mest sannsynlig, mens de som er minst bekymret, er Høyres og Fremskrittspartiets kandidater.

Figur 5.1 På en skala fra 1 til 7, hvor sannsynlig tror du det er at følgende forhold vil inntreffe i Norge i løpet av den kommende stortingsperioden?

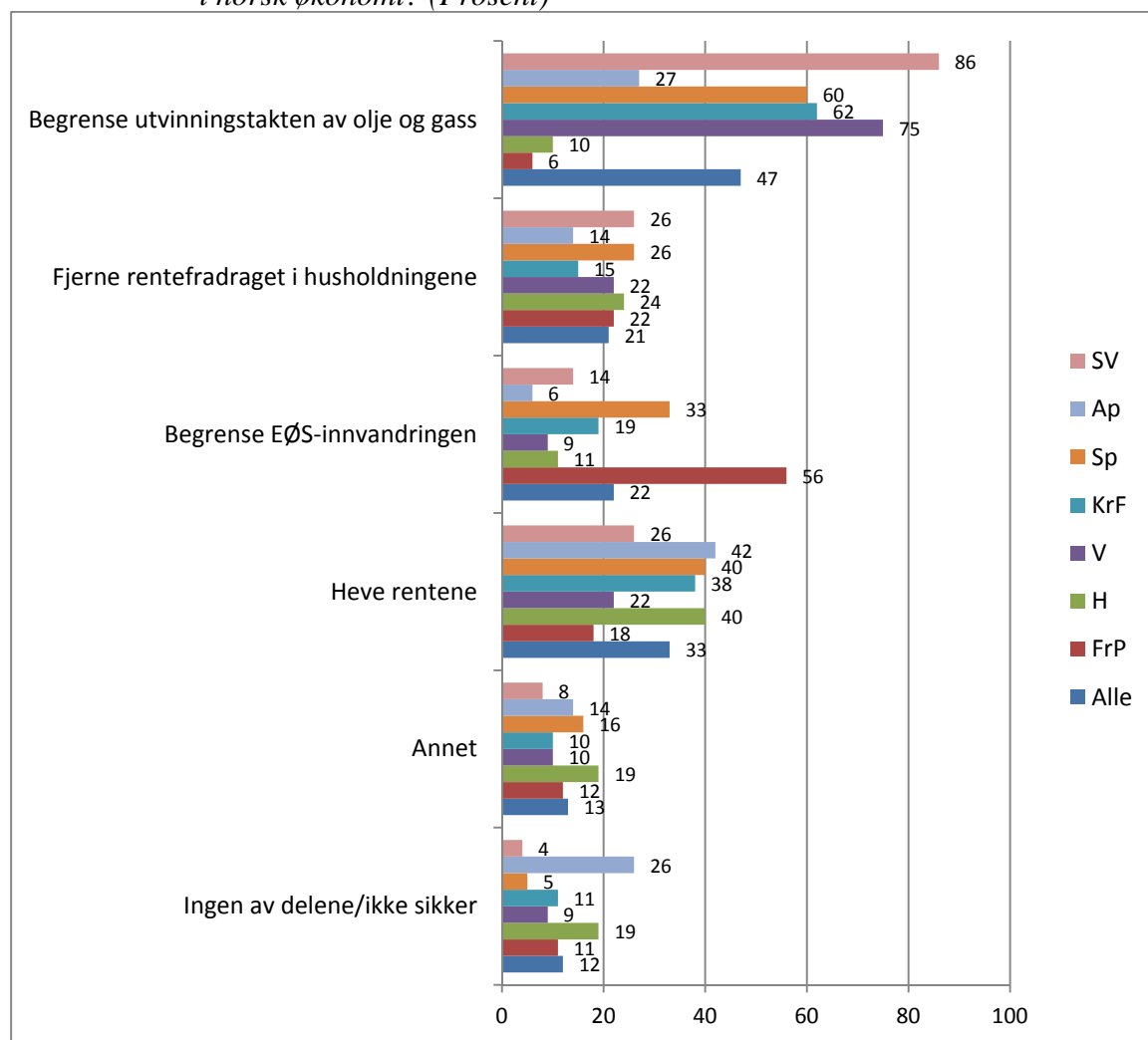
5.2 Aktuelle mottiltak

Kandidatene fikk også spørsmål om hvilke tiltak de mener bør velges dersom det skulle bli behov for å lette trykket i økonomien. Det alternativet som ble valgt av flest, 47 prosent, var å redusere utvinningstakten av olje og gass. Her er det helt klare partipolitiske skillelinjer. De tre største partiene på meningsmålingene, Arbeiderpartiet, Høyre og Fremskrittspartiet, er ikke tilhengere av dette virkemiddelet. Det er de partiene som er mest tilhengere av begrensning av oljeboring av miljøhensyn, som er de som i størst grad ønsker å ty til dette virkemiddelet, det vil si Sosialistisk Venstreparti, Venstre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet.

Det virkemiddelet som framkommer som det nest flest ønsker, 33 prosent, er å heve rentene. Dette virkemiddelet er betydelig mindre populært blant Fremskrittspartiets, Venstres og Sosialistisk Venstrepartis kandidater enn blant de øvrige partienes representanter.

Å begrense EØS-innvandringen og å fjerne rentefradraget i husholdningene ble totalt sett nevnt av henholdsvis 22 og 21 prosent. Over halvparten av Fremskrittspartiets kandidater, 56 prosent, og 33 prosent av Senterpartiets kandidater, ønsker å begrense innvandringen fra EØS, mens de øvrige partienes kandidater er mer tilbakeholdne. Å fjerne rentefradraget i husholdningene er minst aktuelt for Arbeiderpartiets og Kristelig Folkepartis kandidater.

Figur 5.2 Hvilke(t) tiltak mener du bør velges dersom det er behov for å redusere trykket i norsk økonomi? (Prosent)

Det er også en del av kandidatene som valgte å svare «annet». De pekte på en rekke alternativer til de som ble ramset opp, blant annet:

- Redusere privat forbruk/øke skattene
- Fjerne rentefradraget fra bolig nummer to
- Dempe lønnsveksten
- Bygge studentboliger, innføre prisregulering på bolig, bygge studentboliger
- Øke midler til treforedling, flytte forskningsmidler fra fossil energi til fornybar energi
- Legge til rette for økt arbeidsdeltakelse
- Begrense skattenivået
- Redusere handlingsregelen
- Senke grensevernet
- Redusere skattenivået, fjerne formuesskatten
- Innføre karensdager
- Redusere offentlig forbruk og offentlige investeringer
- Begrense antallet flyktninger som tas mot og innvandring generelt

- Investere mer av oljeoverskuddet i Norge, bruke utenlandsk arbeidskraft til varige investeringer

I hovedsak valgte de rødgrønne partiene i større grad de første alternativene på «annet»-listen over og de borgerlige partiene i større grad de siste alternativene. Mange av svarene ble gitt av kandidater fra flere partier, for eksempel ble økt skattenivå nevnt av kandidater fra SV, Ap, Sp og KrF, og redusert skattenivå ble nevnt av kandidater fra Venstre, Høyre og Fremskrittspartiet.

5.3 Konklusjoner

Også knyttet til de økonomiske utsiktene er de samme skillelinjene på kandidatene tydelige. De rødgrønne er mer bekymret for framtiden enn Høyres og Fremskrittspartiets kandidater, og her er Kristelig Folkepartis, og også Venstres kandidater, nærmere de rødgrønne enn Høyre og Fremskrittspartiet. Dette skillet holdet seg også i forhold til hvilke tiltak som bør settes inn. Når det gjelder redusert oljeutvinning er imidlertid Arbeiderpartiets kandidater nærmere Høyres og Fremskrittspartiets enn de øvrige partienes. Samtidig skiller også FrP seg ut som mer villig til å begrense EØS-innvandring enn resten, med Senterpartiet i en mellom stilling.

Totalt sett er skillene økt mellom blokkene siden 2009, der KrF har nærmet seg regjeringen, og Venstre har beveget seg mer i retning av FrP og Høyre.

Litteratur

Eldby, H. og Å. Klepp. 2005. *Politikerundersøkelsen 2005*. LU-rapport nr. 4, 2005. Oslo: Landbrukets Utredningskontor.

Fjellhammer, E. 2013. Vi bruker agria notat 1-2013

Meld. St. 9 (2011–2012). 2011. *Landbruks- og matpolitikken. Velkommen til bords*. Oslo: Landbruks- og matdepartementet.

NOU 2011:4. (2011). *Mat, makt og avmakt – om styrkeforholdene i verdikjeden for mat*. Oslo: Landbruks- og matdepartementet og Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet.

Nyhammer, E. og T. Tufte. 2009. *Politikerundersøkelsen 2009*. LU-rapport nr. 4, 2009. Oslo: Landbrukets Utredningskontor.

Rognstad, Ole og Trond Amund Steinset. 2012. *Landbruken i Norge 2011*. Jordbruk – Skogbruk – Jakt. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg – spørreskjema

1. Den norske staten gir ressurser gjennom pengeoverføringer eller gjennom særlige skatte- og avgiftsfritak til en rekke næringer og samfunnsområder.

Hvor viktig synes du det er å stimulere følgende næringer med slik støtte? Vennligst svar på en skala fra 1 til 5, der 1 er ikke viktig i det hele tatt og 5 er svært viktig.

ROTTER REKKEFØLGEN

a) Rederinæringen

1: 1 – ikke viktig i det hele tatt

2: 2

3: 3

4: 4

5: 5 – svært viktig

6: Ikke sikker, ubesvart

b) Kraftkrevende industri

c) Landbruksnæringen

d) Avismediene

e) Kulturlivet

2. Er du for eller imot å opprettholde et jordbruk av minst samme omfang som i dag?

1: For

2: Mot > Gå til spm. 5

3: Ikke sikker, uoppgitt > Gå til spm. 6

3. Hvilken av følgende grunner mener du er den viktigste for å opprettholde jordbruket på dagens nivå?

LES OPP 1 – 5, ROTÉR REKKEFØLGEN – ETT SVAR MULIG

1: Bevare kulturlandskapet – hindre at åker og eng gror igjen

2: Produsere mat med norsk kvalitet

3: Gir levende bygder – opprettholder bosetting

4: Beredskapshensyn

5: Hensynet til bøndene

6: Ikke sikker, uoppgitt

4. Jeg skal lese opp noen påstander, og vil gjerne vite om du er helt enig, delvis enig, verken enig eller uenig, delvis uenig eller helt uenig i den enkelte påstand.

Bøndene bør sikres en inntektsutvikling og sosiale vilkår slik at de kan ta igjen etterslepet til andre grupper.

- 1: Helt enig
- 2: Delvis enig
- 3: Verken enig eller uenig
- 4: Delvis uenig
- 5: Helt uenig
- 6: Ikke sikker, uoppgitt

5. Ordningen med årlige jordbruksforhandlinger mellom bøndene og staten bidrar til at vi kan ha landbruk over hele landet med en variert bruksstruktur.

6. De offentlige støtteordningene til jordbruket bør opprettholdes på minst samme nivå som i dag.

7. Det er viktig for Norge som turistnasjon at kulturlandskapet holdes i hevd.

8. Politikerne må sørge for rammebetingelser og importregler som opprettholder en sterk, norsk landbruksindustri.

9. Den norske landbruksproduksjonen må økes for å trygge matforsyningen i en verden med befolkningsvekst og sårbarhet for klimaendringer.

10. Jordbruksavtalen innebærer at Norges Bondelag og Norsk Bonde og Småbrukarlag forhandler med staten om priser og støtteordninger. Det har vært foreslått å enten endre eller å avvikle ordningen med jordbruksforhandlinger. Mener du at..

FORKLARINGER:

Inntektsvirkemidlene: Støtte i form av pristilskudd, arealstøtte, målpris

Hele virkemiddelapparatet: I tillegg til inntektsvirkemidlene omfatter dette støtte til forsøksvirksomhet, rådgivning og velferdstiltak, bygdeutviklingsmidler, miljøprogrammer o.l.

- 1: Jordbruksforhandlingene bør bestå som i dag, hvor det forhandles over hele virkemiddelapparatet
- 2: Jordbruksforhandlingene bør reduseres til å gjelde bare inntektsvirkemidlene
- 3: Jordbruket bør bli en ordinær budsjettpost på statsbudsjettet
- 4: Ikke sikker

11. Norsk matproduksjon er styrt gjennom politiske vedtak om målpriser, tilskudd, markedsregulering og kontrollert import. Bør norsk matproduksjon fortsatt reguleres, eller bør matproduksjonen ikke reguleres?

- 1: Matproduksjonen bør fortsatt reguleres
- 2: Matproduksjonen bør ikke reguleres
- 3: Ikke sikker, ubesvart

12. Bør landbruksproduksjonen bygge på små og mellomstore gårdsbruk over hele Norge, som i dag, eller bør landbruket sentraliseres i mye større bruksenheter i deler av landet?

- 1: Små og mellomstore gårdsbruk over hele Norge
- 2: Sentraliserte, større bruksenheter
- 3: Ikke sikker, ubesvart

13. Den landbruksbaserte næringsmiddelindustrien sysselsetter bortimot 40 000 personer, og svært mange av disse arbeidsplassene er i distriktene. Hvor viktig vil du si at det er å føre en handels- og konkurransepolitikk som ivaretar en nasjonal landbruksbasert næringsmiddelindustri?

- 1: Svært viktig
- 2: Ganske viktig
- 3: Mindre viktig
- 4: Ikke viktig
- 5: Ikke sikker, ubesvart

14. De fleste industriland benytter seg av grensevern og tollsatser for å sikre egen matproduksjon. WTO-avtalen regulerer blant annet adgangen til å benytte tollsatser på importert mat for å beskytte egen landbruksproduksjon.

Hva synes du Norge bør legge mest vekt på i en slik sammenheng?

- 1: Å jobbe for fortsatt adgang til å benytte tollsatser og andre virkemidler for å sikre egen landbruksproduksjon, selv om dette kan medføre høyere matvarepriser for forbrukerne
- 2: Prioritere i større grad import av rimeligere matvarer selv om dette innebærer en svekkelse av nasjonal matproduksjon
- 3: Ikke sikker, ubesvart

15. Matkjedeutvalget, som la fram sin innstilling i 2011, avdekket ubalanse i styrkeforholdet mellom aktørene i verdikjeden for mat. Utvalget synliggjorde også uklare forhold knyttet til forhandlinger og avtaler mellom dagligvarekjedene og produsentene av varer. Derfor foreslo utvalget å innføre en lov om forhandlinger og god handelsskikk. Er du enig i at det bør innføres en slik lov?

- 1: Ja
- 2: Nei
- 3: Ikke sikker

16. Norske bønder eier landbrukssamvirkene Tine, Gartnerhallen, Hoff, Nortura, Felleskjøpet og Honningcentralen. De har som oppgave å omsette råvarene fra norske bønder i markedet til en god pris.

Hvor viktig er det at bonden gjennom sitt eierskap i samvirkebedriftene har innflytelse i forhold til dagligvarekjedene?

- 1: Svært viktig
- 2: Ganske viktig
- 3: Mindre viktig
- 4: Ikke viktig
- 5: Ikke sikker, ubesvart

17. Når det gjelder bøndenes leveringsavtaler med dagligvarekjedene, foretrekker du en løsning der hver enkelt bonde forhandler direkte med dagligvarekjedene, eller bør leveringsavtalene i størst mulig grad forhandles gjennom samvirkebedriftene?

- 1: Direkte mellom bøndene og dagligvarekjedene
- 2: Gjennom samvirkebedriftene
- 3: Ikke sikker, ubesvart

18. Av det følgende, hva er det du legger mest vekt på når du kjøper matvarer?

LES OPP, ROTER REKKEFØLGEN
MAKS TO SVAR

- 1: At maten er trygg
- 2: At maten smaker godt
- 3: At maten er billig
- 4: At maten ser delikat ut
- 5: Ingen av delene, ikke sikker, ubesvart

19. Hva synes du om det generelle kvalitetsnivået på norske matvarer?

LES OPP

- 1: Svært god kvalitet
- 2: God kvalitet
- 3: Dårlig kvalitet
- 4: Svært dårlig kvalitet
- 5: Ikke sikker, ubesvart

20. Hvor stor andel av inntekten, i prosent, tror du en gjennomsnittsfamilie i Norge bruker på mat?

REGISTRER PROSENT
101=IKKE SIKKER, UBESVART

23. HVIS IKKE SIKKER (SPM 22 = 101)

Tror du at det en gjennomsnittsfamilie i Norge bruker på mat i prosent av inntekten er..

LES OPP 1–7

- 1: Inntil 5 %
- 2: 6–9 %
- 3: 10–14 %
- 4: 15–19 %
- 5: 20–24 %
- 6: 25–29 %
- 7: 30 % eller mer
- 8: Ikke sikker, ubesvart (IKKE LES)

21. Hvor enig eller uenig er du i følgende påstand:

EØS-avtalen er en fordel for Norge totalt sett.

(Til intervjuer: spørsmålet gjelder Norge som helhet, og ikke bare for landbruket)

- 1: Helt enig
- 2: Delvis enig
- 3: Verken enig eller uenig
- 4: Delvis uenig
- 5: Helt uenig
- 6: Ikke sikker, uoppgitt

22. Mener du det bør åpnes for å søke om EU-medlemskap i neste stortingsperiode?

- 1: Ja
- 2: Nei
- 3: Ikke sikker

23. På en skala fra 1 til 7, hvor sannsynlig tror du det er at følgende forhold vil inntreffe i Norge i løpet av den kommende stortingsperioden?

ROTTER REKKEFØLGEN

- a) Boligprisene vil falle betydelig
- b) Arbeidsløsheten vil øke betydelig
- c) Antall gjeldsoffer vil øke betydelig
- d) Eksportbedriftene i Fastlands-Norge vil tape betydelige markedsandeler

- 1: 1 – Svært lite sannsynlig
- 2: 2
- 3: 3
- 4: 4
- 5: 5
- 6: 6
- 7: 7 – Svært sannsynlig
- 0: Ikke sikker, uoppgitt

24. Hvilket (hvilke?) av følgende tiltak mener du bør velges dersom det er behov for å redusere trykket i norsk økonomi?

LES OPP (FLERE SVAR MULIG?)

- 1: Begrense utvinningstakten av olje og gass
- 2: Fjerne rentefradraget i husholdningene
- 3: Begrense EØS-innvandringen gjennom å gjeninnføre overgangsordningene for nye medlemsland som gikk ut i hhv. 2009 og 2012
- 4: Heve rentene
- 5: Annet _____ (noter)
- 6: Ingen av delene, ikke sikker

BAKGRUNNSSPØRSMÅL:

201. Til slutt et bakgrunnsspørsmål.

I hvilket år er du født?

202. Kjønn

1: Mann

2: Kvinne

203. Det var det jeg hadde å spørre om. Tusen takk for hjelpen, og ha en fortsatt fin dag!

Utgivelser 2013

Rapport 5 — 2013: Synkende svensk storfeproduksjon—
kombinasjonsdrift mellom barken og veden

Rapport 4 — 2013: Framtidas landbruksakademikere

Rapport 3 — 2013: Investeringer som virkemiddel

Rapport 2 — 2013: Korn og krise. Hvorfor Norge bør starte
kornlagring

Rapport 1 — 2013: For rike for Vestlandsjordbruket?

Notat 2 — 2013: Utviklingen i melkeproduksjonen frem mot 2017

Notat 1 — 2013: Norsk næringsmiddelindustri - Konkurransedyktig
verdiskapning i hele landet

Utgivelser 2012

Rapport 6 — 2012: Valdres-landbruket

Rapport 5 — 2012: Slipp bonden fri! Erfaringer fra Danmark

Rapport 4 — 2012: Stagnasjon i norsk produksjon—importvolum i
vekst

Rapport 3 — 2012: Evaluering av Kompetanseutviklingsprogrammet
i landbruket

Rapport 2 — 2012: Melk og meieri i Sverige.

Rapport 1 — 2012: Korn og Klima

Notat 3 — 2012: Reint mjøl i førsekken?

Notat 2 — 2012: Vikens kornproduksjon – Når vi målet?

Notat 1 — 2012: Østfoldkorn AS eller SA?

Schweigaardsgt. 34C

Pb. 9347 Grønland

N-0135 OSLO

Tlf: 22 05 47 00

Fax: 22 17 23 11

E-post: post@agrianalyse.no

Web: <http://www.agrianalyse.no>

ISSN 1894-1192

